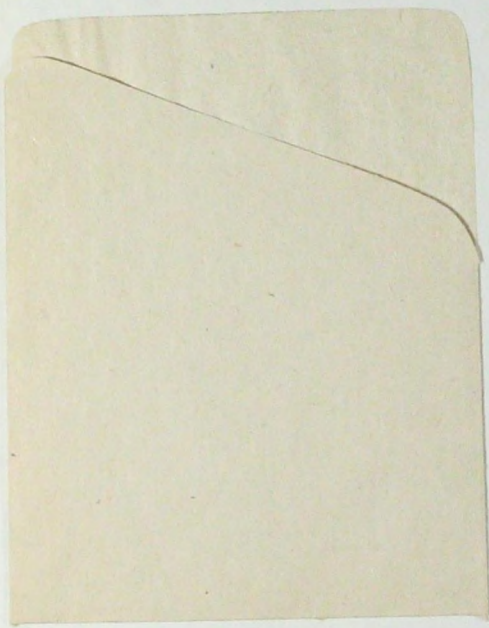


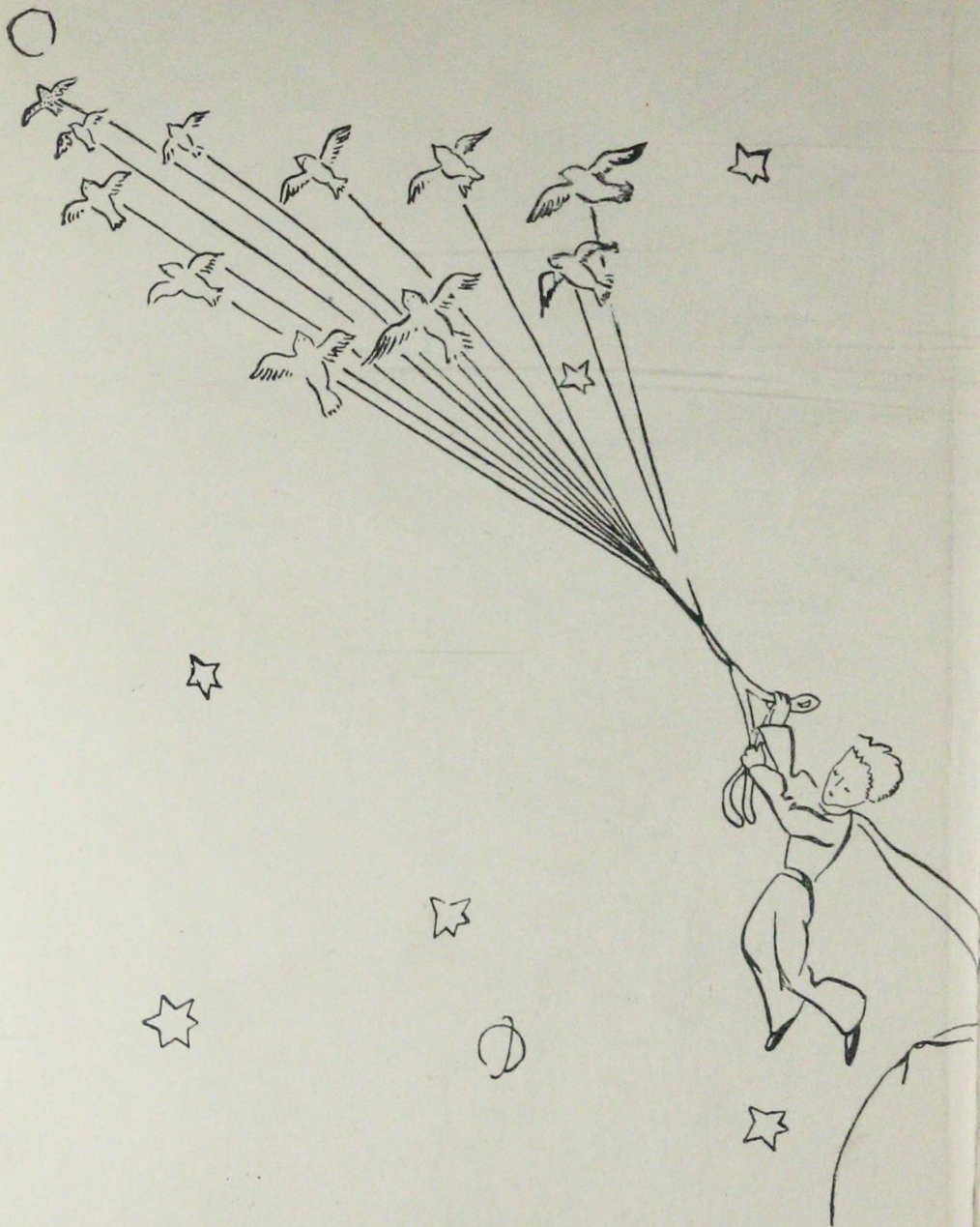
84(44) 102) -45
C. 315



КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Коллч. пред. выдач _____





И(ФР)

С-315

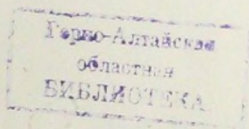
АНТУАН ДЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ

КИЧИНЕК КААН-УУЛ

Јуруктары автордын

Алтай тилге Б. Я. Бедюров көчүргөн

АЛТАЙДЫН БИЧИКТЕР ЧЫГАРАП ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫН
ТУУЛУ АЛТАИДАГЫ БӨЛҮГИ . 1972



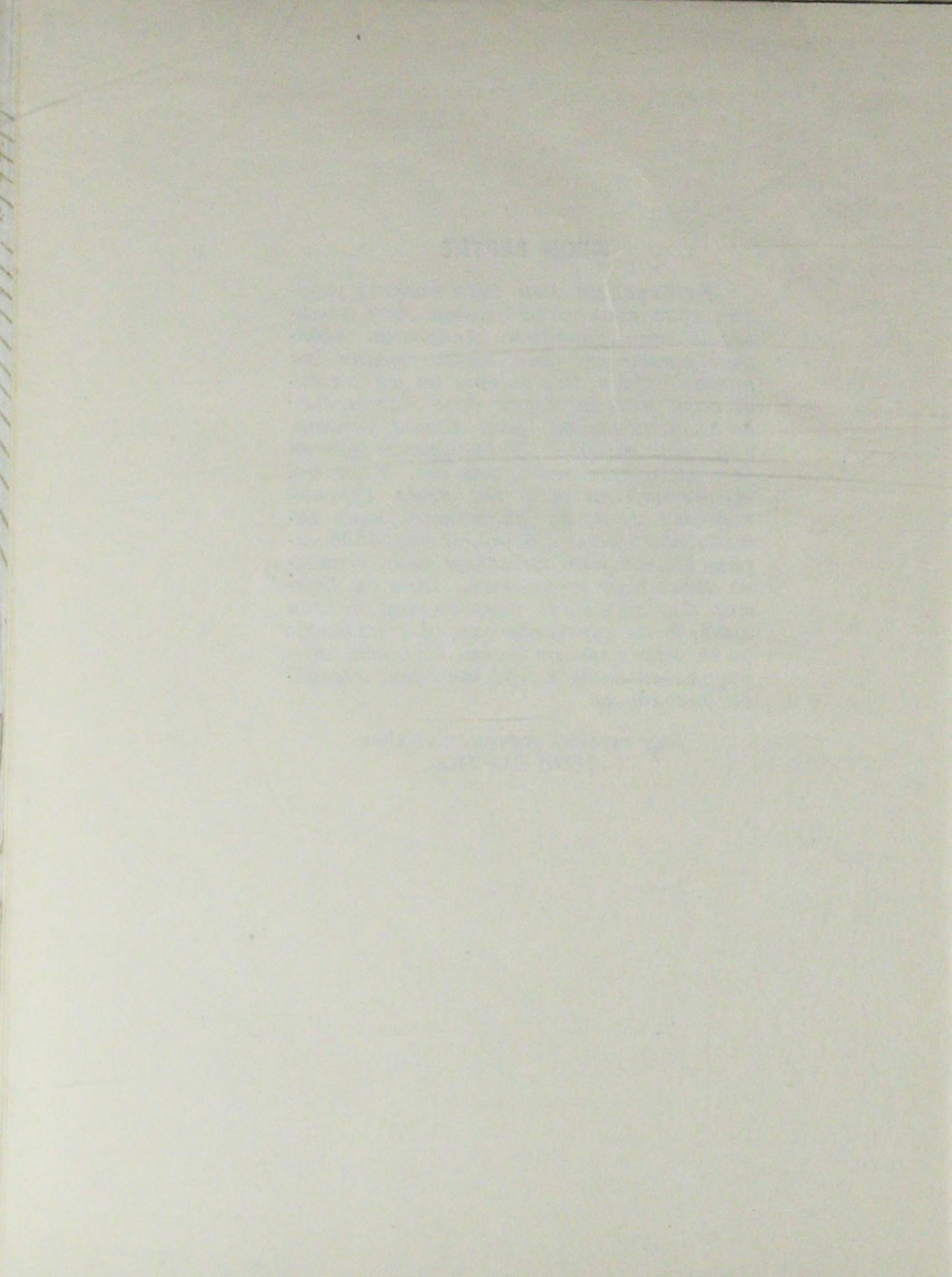
84(400pa)-45
C 315

5-c-3A-K-KY

ЛЕОН ВЕРТКЕ

Бу бичикти мен јаан кижиге учурлап койгонум учун балдар меге ачынбазын деп сурайдым. Актанып айдарым жангыс: ол жаан кижиге—менин эн артык најым. Ого үзеери: ол јер үстинде ончо немени, керек дезе балдардын да бичигин ондоп јат. Адакы учунда, айдарым мындый: ол Францияда јуртап јат, анда дезе эмди соок то, торо до. Менин најыма јылу сѳс эмди сүрекеј керектү. Је бу да айтканым мени актабагадый болзо, бичикти бир ѳйдѳ најым болгон јаан кижинин бала тужына кереестеп учурлайын. Јаан да улустар бир тужында даза балдар болгон эмей, је ол керегинде олардын кажызы эмди эске алынат эмеш. Айдарда, мен учурлаганымды кайра тўзедип, мынайда бичийдим:

Бир тушта кичинек болгон
ЛЕОН ВЕРТКЕ.



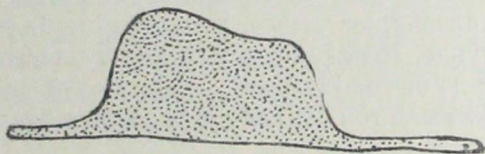


1

Мен алты жашту тужымда кижн баспаган жыш агаштар керегинде «Чын болгон учуралдар» деп атту бичиктен кайкамчылу бир журук көргөм. Журукта же ле деген жутпа жылан бир казыр анды тирүге јудуп јаткан эмтир. Ол мынайда јуралган.

Бичикте мынайда айдылыптыр: «Жутпа жылан тудуп алган јемин чайнабай ла бүткүлинче јудуп ијет. Мынын кийининде ол кыймыктанып болбойт, ичиндеги курсагы түгенбегенче, алты айга чыгара уйуктайт».

Јүзүн-базын учуралдары көп жыштарды кайкап, мен камык санааларга алдырып, өңдү карандашла, бойымнын эн баштапкы јуругымды баштадым. Бу менин 1-кы №-лү јуругым болгон. Менин јураганым бу:



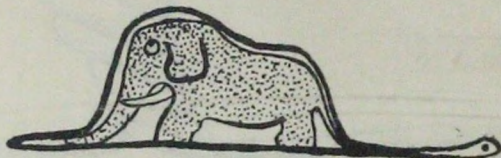
7

Јуругымды јаан улуска көргүзип сурадым:

— Коркымчылу эмес пе?

— Шляпадаг киж и не коркыйтан? — деп айдыштылар.

Је ол шляпа эмес болгон. Ол слонды јудуп ийген јеек јылан болгон. Бу тужында мен јаан улуска јарт болзын деп јыланннн ичиндеги слонды көрүнөр этире јурадым. Јаан улус санг башка, ологро ончозын ла јартаарга келижип јат. Менин 2-чи №-лү јуругым бу:



Јаан улустар дезе меге, ичинен-тыштыннн јеек јылан јурабай, оннн ордына географияны, историяны, арифметиканы, анайда ок чын бичиирин јакшы тыгыда үрен деп јоп бердилер. Шак анайып, јакшынак јурукчы болотон бойым, алты јаштуда јураарын таштадым. 1-кы ла 2-чи №-лү јуруктарымннн эш-неме болбосто, мен бойыма бойым чала бүтпей, аланзый бердим. Јаан улустар бойы качан да неме ондоор улус эмес, балдар дезе бир ле немени улам-улам јартаарга түрген јалкый берет.

Анайып, меге јаштан ала башка иш талдап аларга келишкен, учы-түбинде мен самолётло учарга үренип алдым. Онон бери бу јер-телекейди эбире үзе учуп келдим ошкош, база кайда болбодым деер. Чынын айтса, географияны үренгеним меге карын да керектү болуп калды. Мен эмди бир көрүштен Китайды Аризонадан танып, ылгаштырып јадым. Мынызы, анчадала түнде, јолыннннн астыккан тужында, керектүзин слер бойоор до ондоп јадыгар.

Бу јүрүмимде төп санаалу јаан улуска база көп лө јолук-

тым. Олорло койын-колтук коштой болуп, база көп лө жүрдим деп айдар керек. Олорды јакшы билип алдым. Је андый да болзо, ичимде олор керегинде сананып жүргеним јаш тужымнан бери тын ла куулганы јок.

Арткандарына көрө, чала көгүстү, сескир деп көрүнген кандый бир јаан кижиге туштагамда, ого байагы 1-кы №-лү јуругымды чыгара тартып көргүзетем — оны мен таштабай, бойымла кожо јаантайын алып жүретем. Танышкан кижим, чындап та, нени-нени ондоп турган ба, јок по деп билер күүним бар. Је олор ончолоры: «Бу шляпа турбай» — деп каруузын јандыргылап турган. Мындый карууны угала, олорло јеек јыландар, јыш агаштар, јылдыстар керегинде куучындажар күүним чүрче ле соой беретен. Эмди мен олордын билер кирезин көрүп-ченеп алала, ого келиштире куучындажып јадым. Олорло бридж ле гольф ойын керегинде, политика ла галстуктар керегинде эрмек баштаар болзом, ол јаан улустар «Мындый керсү кижиле јолугып таныштыс» дежип, меге сүреен сүүнижер. Мен дезе унчукпай, удур неме айтпай, јагыс ичимде ле каран, туйка күлүмзиренип жүредим.

II

Анайып ла ачык-јарык куучындажар кижии табылбай, мен јагыскандыра јадар болдым. Је бир катап, алты јыл мынан озо, арга јокто Сахарада конорго келишти. Самоледымнын моторында та нези де сынып калтыр. Кожо механик те, пассажирлер де јок, онын учун канча да кире күч болзо, ончозын бойым јагыскан јазап көрөйин деп санандым. Мен моторды эмезе јазап аларым, эмезе мында өлөрим. Экүнинг бирүзи. Ичетен суум дезе жүк ле бир неделеге једер.

Баштапкы түнди эбире мун беристе кире јурт јок чөлдин кумагына јадып кондым. Кереби оодылып, тенгистин ортозында такпайча салду да аргаданган кижии мендий јагыскан эмес деп бодолор. Је таң эртеде мени кемнинг де чичкечек үни ойгос-ты, кайкаганымды билген болзоор. Мындый табыш угулды:

— Меге... кураш журап берзен.

— А?..

— Меге кураш журап берзен...

Устимде күкүрт күркүрегендий, чочып тура жүгүрдим. Көзимниң сагын арчыдым. Эбиреде аыктандым. Оноң көрзөм, мени сонуркап аыктап турган кип-кичинең кижичек алдымда туру. Чычалкайдын бажынча балачак. Соңында, көп ой өдүп, удап калган кийининде, мен онын көп сүрлерин журагам, же эн артыгы бу, көригер. Мениң журугымда ол, чынын айтса, тирүзине көрө, сырангай јакшы чыкпады. Же канайдар, мынан артыгы бар эмес. Жураган ла кирем бу. Јаан буруум јок. Алты јашту болорымда јаан улус сенен журукчы чыкпас дежиң, мениң күүнимди соодыл салганы санаарга кирет пе. Оноң ло улам јеек јутпа јыландарды ичинен ле тыштынан жураарынан өскө, эш-неме журап болбос болуп артып калгам.

Је ол ло болды, мен десе бу кижиниң үч түжине кирбес немеге бүдүп-бүтпей, алан кайкап калган турдым. Не десе, мен кжи јуртынан ыраагы эбиреде мун беристе кире алгыс јерде турганымды ундыбагар. Бу балачак бого кайдан келген? Је андый да болзо, бу оогош, чычалкайча балачак айылы-јуртынан асканы, санаазы чыгып коркыганы, арып-чылап эмезе аштап-суузап калганы бир де билдирип турганы јок. Оны көргөн кжи бу каак эдер каргаазы јок эн чөлдө бала азып-тозуп жүрген эмтир деп бодобос. Анча-мынча болгон кийининде, эр-мектенер аргалу болуп, сурадым:

— Је... сен мында нени кылынып жүрүн?

Ол база ла катап араайын, је бир де кокур јогынан сурады:

— Меге... кураш журап берзен, жү бе...

Бу ончозы чөрчөк јериндегидий коркушту кайкамчылу ла кжи айдып-таап болбос учун, мен онын сурагынан мойноп болбодым. Эн чөлдө, кайда меге торолош ло кан кадып, суу-заштын бажында јаман өлүм келетени быжу да болзо, мен карманымнан экче чаазын ла түгенбес перомды ала койдым. Је бу тужында кичинеңте географияны, историяны, арифметиканы ла чын бичиирин үренгеним санаама кире конуп, чала тарынган айас, ого:



— Мен журап билбейтем? — деп айда соктым. Ол айтканымды керекке албай, катап ла араайын:

— Кайдалык. Кураш журап бер — деди.

Мен бу жүрүмимде бир де катап кой журап көргөн кижиге эмес, билгенимче ле байагы ла эки журугымнын бирүзин — слон журуп ийген жыланды — ого журап бердим.



— Жо-ок, жок! Меге слон журуп ийген жыланды керек жок! — деп, бала кыйгырып чыкты. — Жыланды өткүрө коркымчылуу, слон десе өткүрө жаан. Менин жеримде ончо неме кип-кичинек. Меге кураш керек. Кураш журап бер.

Мен онун тын кайкаган бойум, саат-маат болбой жадып, баланын сурагын түргөн-түркей бүдүрдүм. Ол менин жураганымды көрөлө, мынайда айтты:

— Жок, бу кураш чек мылжы эмтир. Өскөзүн журап бер.

Мен журап бердим.

Жаңы танышкан најым менин журугымды көрөлө, билдирер-билдирбес күлүмзиренип, айтты:

— Сен бойун да көрзөн, бу кураш эмес. Бу жоон куча. Мүүстү...

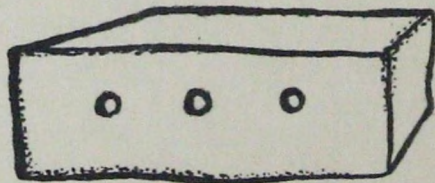
Мен база ла өскөртө журадым. Же бу да жураганым онын ичине кирбеди.

— Мынызы тоң карган. Тижи амтык, согум. Меге узак жүрөтени керек.

Мен чыдажып болбодым. Чындаптан да айтпаза, меге моторло уружар, оны

капшай жазап алар керек, соодоноп отуурага бош жок! Чала чаптыксынып, мен мыны журай соголо, ол балага айттым:

— Бу кайырчак болор. Онын ичинде сеге керектү кураш бар. Менин кату жаргычым кенетийин чырайы жарый түжүп, сурады:



— Макалу ла јарады! Бу кураш өлөн-чөпти көп јиир бе? —
Мен кайкап сурадым:

— А не?

— Менин јеримде ончозы сүреен ас та...

— Ого једер ле. Мен сеге чек кичине-ек кураш берип
јадым.

— Је, сүрекеј ле кичинек эмес эмтир... — деп, ол энгчейип,
јурукты ајыктап турала, оморкоп шымыранды. — Қорзөөр дө!
Уйуктап калды...

Кичинек каан-уулла мен шак анайда танышкам.

III

Ол кайдаг келгенин мен бачым билип болбогом. Кичинек
каан-уул сурактарды меге гарый-тарый берет ле, је мен оног
нени-нени суразам, чат укпаачы кижы болот. Меге ончозы бир
эмештен, оның болгобой айткан сөстөринең јарталды. Оной-
ып, менин самолёдымды (бу темир кушты мен слерге журабай-
ын, тўгей ле болалбазым) ол баштап ла көрөлө, сурады:

— Бу неме не?

— Бу неме эмес. Бу самолёт. Ме-
нинг самолёдым. Ол учат.

Қанайда учуп турганымды ого чала
көөрөгөн айас јартадым. Мыны угала,
ол омок кыйгырып ийди:

— Қанай! Сен тегеридег тўш-
тинг бе?

— Әйе.

— Угарга солун!

Кичинек каан-уул күзүнидий өткүн
ўниле каткырды. Менин қыјыраныма
тийди: кижы кыйналып, чаксырап јатка-
нына каткырганын сўўбейтем. Је ол нени
де сеспей, мынайда айтты:



— Айдарда, сен де теңериден келген эптиринг ине. Айла кажы планетадан?

«Бу баланын чөлгө кайдан келгени јарт» — деген сагыш бажыма кире конуп, мен оног көндүрө сурадым:

— Айдарда, сен бери өскө планетадан келген бе?

Ол каруузын јандырбады. Самолёдымды ајыктаган айас, ол бажын араай јайкады:

— Јок, сен мыныла ыраактан учуп келер арган јок...

Оног неге де узак сананып турала, карманынан мен берген курашты чыгарып, баа јок бу байлыгын шиндей берген.

«Башка планеталар» керегинде баладан угарга энчикпей сурадым:

— Балам, сен кайдан учуп келдинг? Сенин айылыг кайда? Менин куражымды алып, кайдаар кедерге турун?

Ол унчукпай отурала, мынайда айтты:

— Меге кайырчак бергенин јакшы. Куражым түнде онын ичине кирип уйуктаар.

— А кайдар ол. Јакшы шырагкай бала болзон, сеге буу да берерим, түште оны армакчылап турарыг. Қазык та эдип берерим.

Кичинек каан-уул кабагын јуурды.

— Оны ненин учун буулайтан?

— Буулап койбозон, таппай каларыг.

— Қайда барар ол? — деп, менин најым каткырып сурады.

— Қайда барар деп пе? Көргөн көс болуп барза, канча јерди өдө лө берер.

— Јылыяр деп коркыбай јадым, менде тенип барар јер элбек эмес.

Оног санааркаган бүдүмдү айтты:

— Көргөн көс лө болуп, чип ле чике баргажын, ыраак барбас эмейинг...

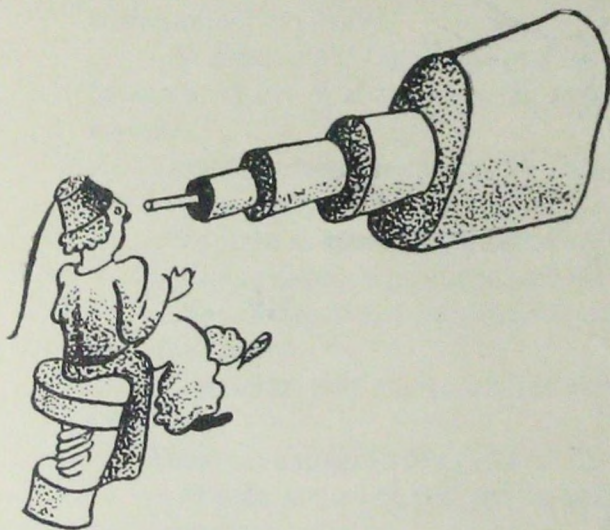


База бир жаан учурлу ачыш эттим: онын јаткан планетазы јүк ле турача эмтир!

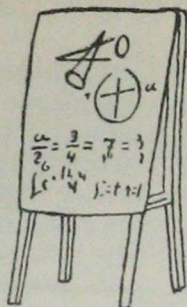
Је бу мени тыг кайкатпады. Јер, Јупитер, Марс, Венера деген жаан планеталардан башка јүстер тоолу планеталар барын, оlorдын эн кичинектерин телескопло до арай-керейден көрөрин мен билер болгом. Ондый кичинек планеталарды ачала, астроном оlorго ат эмес, теп ле тегин номер берип јат. Тем-дектезе, астероид 3251-чи.

Кичинек каан-уул астероид В-612 деген аяакча планетадан учуп келген деп быжу бодоштырып турум. Ол астероидти 1909 јылда бир турк астроном телескоптон јүк ле бир катап көрүп калган эмтир.

Астроном бойынын јангы ачыжы керегинде Телекейлик астрономдор конгрессинде јетирү эткен. Је ол астроном турк кийимдү болгоны учун, ого кем де бүтпеген. Жаан улустын кылыгы ондый да!



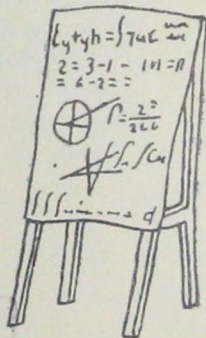
Је В-612 астероидтин мөри болуп, турк султан башкарып јаткан албатызы европейский эдилү кийим кийзин деп јакару чыгарган, кийбезе, өлүм-ле кезедип турган. 1920 јылда байагы ла астроном бойынын табынтызы керегинде база катап јетирү эткен. Бу тужында ол эн калганчы модала јазанып алганы учун, уккан улус бастыразы оныла сөс јогынан јөпсинишкен дежет.



Мен база ла јаан улустың күүнин көрүп, В-612 астероид аайынча көп куучындап, керек десе оның номерин де айдып турбай. Жаан улус цифра-

ны коркушту сүүр. Качан жаңы наҗы таптым дезен, озор качан да эн учурлузын сонуркап укпас. Озор качан да: «Оның үни кандый эмтир? Кандый ойындарды сүүр? Көбөлөктөп турган ба?» — деп сурабас. Озор: «Ол канча јашту? Ага-ийнизи канчу? Бескези канча? Адазының јалы канча кире?» — деп сурулагылаар. Мыны угуп, кижинин торт ло короны курыыр. Жаан улус бу ла тоолу сурактың бажында кижини јакшы билип алдыс деп бодогылайт. Жаан улуска: «Мен кызыл кирпичтен салып туткан тура көрдим, көзнөгинде герань чечек өзүп јат, јабынтызында күүлелер баскындайт» — дезен, озор ол тураны көзинин алдына бодоштыра тартып, качан да көрүп болбос. Је озорго: «Јүс муң акчала туткан тура көрдим» — деп айттың ба, јок по, озор десе: «О, ол тың ла тура болбайсын!» деп кайкажар болзо, коркуш.

Анайда ок озорго: «Кичинек каан-уул чып ла чын болгон керелеген темдек мындый: ол сүрекеј эрке ле ачык-јарык кылык-јанду бала болгон, ол сүре курашту ла болзом дейтен. Је кураш күүнзеген кижини бу ак-јарыкта канайып болбогон деп айдатан» — дезен, озор ийиндерин кызыныжып, база нени де айтпай, сени сагыжы кириш-чыгыш немедий көрөр. Је качан озорго: «Ол астеронд В-612 деген планетадан учуп келген» — дезен, озор сөс јогынан сего бүдүп, база сурактар бербес те, көп шылабас та. Жаан улустар андый албаты!



207922

Олорго тын тарынарга болбос. Балдарга жаан улустын андый једикпестерин ары ла көрбөөчи, билбеечи болуп турар керек.

Је бис, јүрүм дегенин јакшы билетен улус, бис, канайтса да, номерлер ле цифралар сүүчилерди шоодып, олорго каткырып јадыс! Андый болордо, бу повестьти мен куулгазынду чөрчөк чилеп баштаар күүним бар. Мынайда баштаар эдим:

«Ак-јарыктын үстинде бир Кичинек каан-уул јуртаган эмтир. Ол бойынан бир ле эмеш жаан планетада јаткан эмтир, кийим-тудумы бүдүн-бүткүл, не-неме текши јеткил, анда јаңыс ла јакшы најы јок болуптыр...». Јүрүмди јакшы, терен ондоп-билип турган улус бу куучыным бүткүлинче чын болгон эмтир ине деп чүрчеде ле сескилеп ийер.

Је мен бу бичигимди улус тегине ле соот эдип кычырзын деп күүнзеп турганым јок. Качан кичинек најымды кажы бир эске алгамда, менин јүрегим ачу јимирей берет, онын учун мен ол керегинде куучынды кыйнала-кыйнала баштап турадым. Ол куражыла кожо мени таштап барганынан бери алты јыл өдүп калган, кандый узак! Оны ундыбайын ла дегенимнег улам, мен ол керегинде каа-јаада куучындап берейин деп турбай, база не деп. Најыларды ундыйтанынан кунукчыл неме качан да јок: најы деп неме кажы ла кижиде болбой јат. Кижикижиден база башка. Мен де јүзүн-јүкпүр цифраларга јилбиркейтен улустый болуп каларынан чочып јадым. Бир кайырчак будуктар ла өндү карандаштарды мен шак ла мынын шылтузында садып алгам. Бу јажыма, алты јаштуда јутпа јыланнаг өскө, нени де јурабаган је ле деген кижиге јурап көрөргө база катап ченежетени белен ле неме эмес! Јуругымды ого јүзүндеш эдерге албаданып көргөним аланзу јок јарт. Је болыйтениме мен тын ла иженип турганым јок. Бир сүр јакшы чыгар, экинчизи чек башка. Чек јүзүндеш эмес, канайдар. Бир јуразам, Каан уулдын сынын јастырып койорым, бирүзинде — тон өткүре узун, экинчизинде — чек ле јатпанак чыгар. Кийиминин өңи де санаамнан чыгып калды. Мен оны бодоштыра јурап та турадым, бир көрзөм — јаман ошкош, ойто көрзөм — кем ле јок. Адакы учында мен эн ле керектүзин ундып та салган болорымнан маат јок. Је канайдар, онын учун слер мени көп сил-

кибегер, балдар. Кичинек најым меге онызын-мынызын лаптап-жазап жартабаган деп билигер. АЙса болзо, ол мени база бойындый ла болор деп бодогон. Же мен канайып та албадан-зам, кайырчактыг ичинде јаткан курашты тыштынан көрүп албазым. АЙса, мен эмди кезик јаан улуска бир эмеш түңгей болуп бараткан болорым ба. Байла, карып жүрген болорым.

V

Кажы ла күн сайын оның планетазы керегинде, ол бойынын планетазын канайда таштап, канайда јоруктаганы керегинде кандый бир солунды мен угуп, билип ле турдым. Ол бу керегинде келишкенче ле каа-јаа куучындап туратан. Онойып, үчинчи күнде мен баобабтардын каршузын билдим.

Мынызы база кураштанг улам башталган. Кичинек каануулдын көксине терең санаа түшкендий, ол кенетийин:

— Кураштар жырааны јийтен дегени чын дезен? — деп, менен сурады.

— Эйе, онызы чын.

— Кандый макалу!

Кураштардын жырааларды јиир-јибези ого та не керектү болгонын мен ондоп болбодым. Же Кичинек каануул мынайда кошты:

— Айдарда, олор баобабтарды база јиир бе?

— Јок, баобабтар жыраалар эмес, јаан агаштар — деп, мен ого удур аучуктым. — Сен бир үүр слондорды айдап әкелген де, бастыразы биригип, бир баобабты түгезе јип албас.

Слондор керегинде айтканым угала, Кичинек каануул каткырды.

— Бир слонның үстине экинчизин тургузып койбозон, олор бадыжар эмес...

Онон айтты:

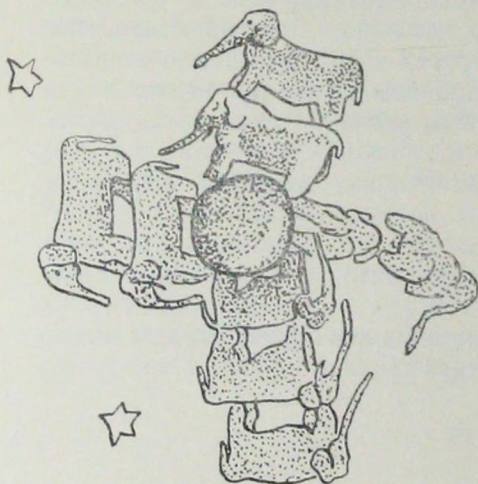
— Баобабтар јаан болуп өскөлөктөн ого кип-кичинек болотон ине.

— Онызы чын. Же куражыг кичинек баобабтарды отоп јип салзын деп сен кайдарга турган?

— А база канайдар? — деп, Кичинек каан-уул серт эдип кыйгырган. Меге дезе керектинг аайын ондоорго болуп, база ла сананарга келишти.

Көрөр болзо, керек мындый болуптыр: Кичинек каан-уулдын планетазында, өскө планеталарда чылап ок, тузалу ла каршулу өлөңдөр өзөтөн эмтир. Шак онынг учун, анда јакшы, тузалу өзүмдердинг јакшы үрендери ле јаман, каршулу өзүмдердинг јаман үрендери бар болгоны сөс јок јарт неме. Је үрендер көскө көрүнбес ине. Олор калыг кыртыштын алдында терей уйкуда јаткылайт. Је бир-бир үрен көзин ачып ойгонгончо ло уйуктагылайт. Урен јердег өзүп, өрө күнге чөйилип чыкканда, ол баштап тарый каршузы јок, эрке ле кару көрүнөт. Ол кандык эмезе от-чечек болгожын, карын, там јаранып, там јайылып өссин. Је ол кандый бир јаман чөп, от-өлөң болгожын, оны таныган ла тарый, тазыл-тамырыла катай јулуп, таштаар керек. Кичинек каан-уулдын планетазында шак андый каршулу үрендер бар. Ол баобабтардын үрендери. Планетаныг кыртыжын андый үрендер туй тудуп салган. Баобабты эртеден таныбазан, кийининде бодонып-шорлонып божобозын. Ол планетаны бүткүлинче ээлеп бүркеп салар. Тазылдарын планетаныг көксин өткүре божодып ийер. Ого үзеери планета оогош бололо, баобабтар көп болгон кийининде, олор планетаны канча башка јара тартып ийери эрмек јогынаг јарт.

— Менде бир кату ээжи бар — деп, Кичинек каан-уул меге сонгында куучындаган: — Эрте туруп, јунунып алала, планетамды јуунадып турадым. Баобабтарды розалардан ылгаштырар өй јетсе ле, олорды карам јоктонг күн сайын эмештен одоп ло турар керек: јердег јангы ла өдүп турар тушта олорды ылгаштырып болбозын. Оног өскө керек коомойтыр. Бу иш ки-





чинек те јилбүлү эмес, је јенил, сныг учун мен јалкуурыш деп неме билбейтем.

Бу ээжини бистинг де балдар јакшы билип алзын деп мындый јурук јураарга ол бир күн меге јоп берген.

— Олор качан бир јорукка атангадый болзо, бу анчадала керектү неме. Оскө иш эмеш тутап та калза, анда коомой неме јок. Је баобабтарла урушпай, бош салынып ийзенг, чучурашчаксыраш болор ло база. Мен бир јалку јуртап јаткан планетаны көргөм. Ол бойынын ойинде јүк ле үч төсти јула тартпаганы учун...

Кичинек каан-уул меге ончозын төкпөй-чачпай куучындап берерде, мен ол планетаны журап ийдим. Улуска көп укааркаарын чек сүүбейтен эдим. Же баобабтар кандый жеткерлү болгонун билетендери ас учун, кем-кем кандый-бир астеоридке жедип баргажын, оны анда көп жеткерлү учуралдар сакыыры керегинде мен озолодо айдып койор күүним бар. «Балдар! — деп, мен слерге жакыйдым: — Баобабтардан чеберленигер!» Удааннаг бери сакып турган жеткер керегинде најыларыма ажындыра айдып саларга турум. Онызын мынаг озо мен канайып чек сеспеген эдим, эмди олор до шак анайда ок сескилебей жүрет. Жеткер жең алдында! Шак мынын учун бу журукты кичееп журадым. Айса болзо, слер, бу бичикте баобабтарлу журуктый коркымчылу база өскө журуктар не жок деп сураарыгар. Же бу неме. Мен чырмайа-чырмайа, терлеп-бурлап та туруп, же база нени де журап болбодым. Баобабтарды канайда журап чыккам десе, бу мындый журук бистинг балдарга сүрекей керектү ле жаан учурлу болор деген санаа баштан чыкпай, меге ийде-күч берген болуп жат.

VI

О Кичинек каан-уул! Сенин жүрүмүң ээн планетада кандый жагыскандыра, кандый коркушту кунукчыл өткөнин барабара мен билип алдым. Узак өйгө сенде сок жагыс соот болгон: күннинг кызарып ажып жатканын сен унчукпай көрүп отуратан. Мынызы керегинде мен төртинчи күннинг таг эртезинде:

— Күннинг ашканын көрөргө сүүйдим. Барып, энирги тандакты көрөлик пе? — деп айтканынан билгем.

— Же эмеш сакып алар керек.

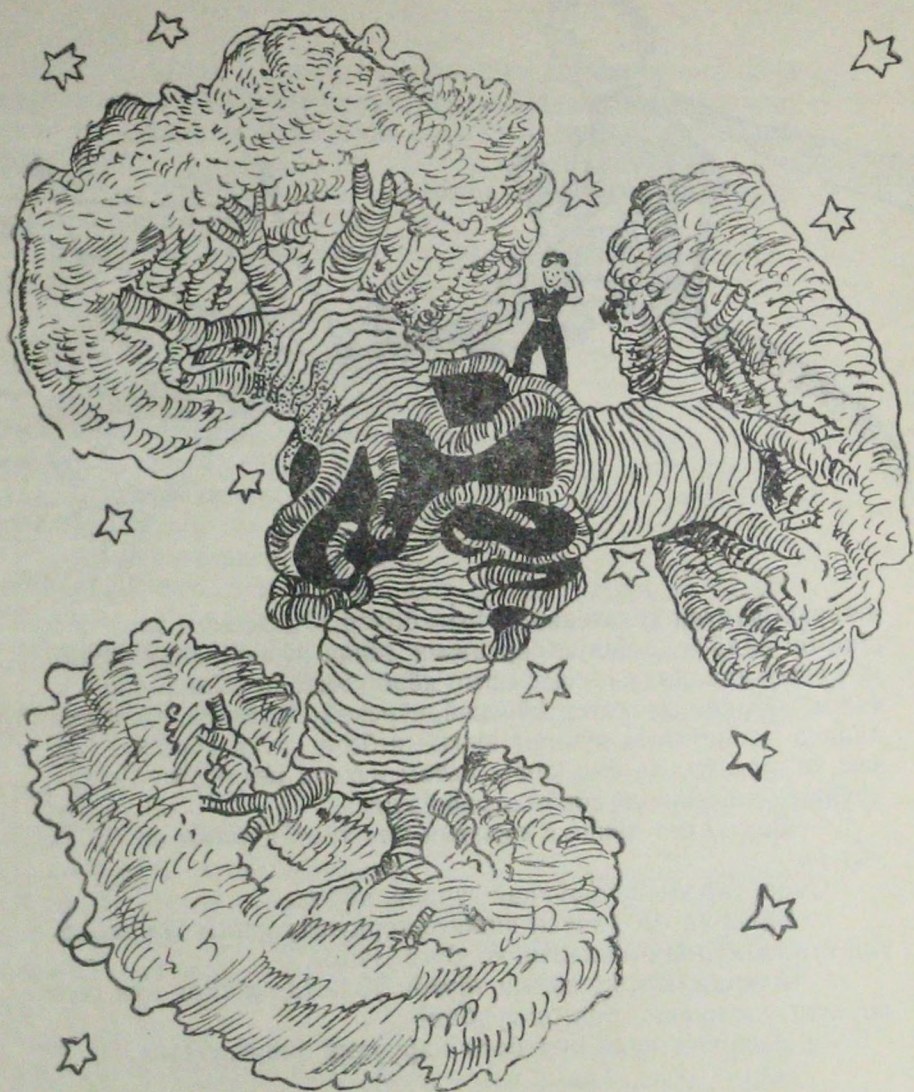
— Нени сакыйтан?

— Күннинг ажарын.

Баштап тарый сен мыны сүрекей кайкап угала, онон бойына бойыг каткырып айткан:

— Мен бойымды сүре ле үйде деп бодойдым!

Чындап та. Америкада талтүш турганда, Францияда күн





ажарга жууктап келетенин ончозы билер, Францияга элес эдип шак бу өйдө једе конуп баргажын, кижги күн канайда ажып јатканын анчадала јакшызынып көрөр эмес пе. Қанайдар, качажып, Франция бистен сүрекей, сүрекей ыраакта. А сениг аякча планетанга күннинг ажыдын база катап көрөйин де-зенг, отургушты ла бир канча алтам ичкери јылдырып ийеле, күүниге тийгенче ле көрүп отуарар эдинг...

— Бир катап күннинг ажыдын мен төртөн үч катап улай көргөм!

Оног бир эмеш унчукпай турала, айтты:

— Билеринг бе... качан кижиге коркушту карыкчал табарган тушта, күннинг ашканын көрөргө јакшы.

— Айдарда, күн ашканын төртөн үч катап көргөн күн сеге коркушту кунукчыл болгон турбай?

Је Кичинек каан-уул бого каруузын јандырбаган.

Бежинчи күнде Кичинек каан-уулдың жажыдын мен база ла кураштын шылтузында билип алдым. Ол кенетийин, байла, көп-көп санаалардын кийининде болгодый, менен мынайда сурады:

— Кураш өскө дө өлгөн-чөп отойтон жанду да, чечектерди база кыркыыр эмес пе?

— Сыргалдын бол, чечек бол — оозына ла учурашсын, ого түней ле.

— Тегенектү чечектерди база јиир бе?

— Әйе, тегенектерди де байлабас.

— Айса тегенектер не керектү?

Онызын мен кайдаг билетем. Онын үстүне чек бош јок болгом: мотордын бир болтыла уружып, чыгара эреп албай чаксырап јаткам. Керегим коомойтып, суум түгенип, мен ал-санаада отургам. Бу аргазы јок ээн чөлгө конужым јаман бо-жоор болды ба деп чала чочып баштагам.

— Тегенектер не керектү?

Бир ле суракты береле, Кичинек каан-уул каруузын албаганча, качан да јана болбойтон. Качажып турган болт мени тын кыјырантыдып турган, онын учун мен јаан сананбай:

— Тегенек бир де керектү эмес, чечектер тегенекти ачурканган тужында эмезе обына чыдабай чыгарат — деп бодоп ло айда салдым.

— Чын ла андый ба?

Бис экүнниг ортобыста ын-шын боло берди. Онойткон ло јерде ол чала тарынган айас айтты:

— Бүтпезим сеге! Чечектер јобош. Олордо јаман сагыш качан да јок. Онын учун олар эш-немедег айабас көрүнер күүндү. Тегенектү бслзобыс, ончолоры јалтанып јууктабас, бис бойыбысты шак онойып корулап турус деп олар бодоп ја-дылар.

Мен ого удур унчукпадым. Бу өйдө мен: «Бу болт эмди ле чупча эрелбезе, күрүмди маскала чачылта быдай согуи ийе-

рим» — деп ичимде тын ла кекенип отурган болгом. Кичинек каан-уул менин санаамды база ла буза согот:

— Сен бодоп турган болорың, чечектер...

— Јок дийдим, јок! Нени де бодоп турганым јок! Мен сеге сананбай, келишкенче ле айдып ийгем. Мен олуды јок иштү болгонымды сен көрүп туруң ине. Онгодон, онгодон!

Ол мен јаар кайкап көрди:

— Олуды јок иштү мен дейзинг бе?

Кичинек каан-уул мени узак ајыктап турды: бастыра бойым јес-кара, сүркүшке уймалып калгам, колымда маскалу, ого јарты јок темирле уружып-чаксырап јаткам.

— Сенин куучының јаан улустыйына түңей! — деп, ол ачынды.

Эмеш эп-јоксына бердим. Бала десе кезе айда салды:

— Сен ончозын булгаштырып јадың... Эш-неме онгодос эмтирин!

Ээ, ол меге аайы јок тарынган. Бажын чугулду серпип ийерде, оның алтын чачтары салкынга үрпейиже берген.

— Мен бир планета көргөм, анда шак сендий кызыл жүстү бир бийиркек кижии бар. Ол бу ак-јарыкта жүргенче бир чечек те јыткарып көрбөгөн. Бир јылдыска көрбөгөн. Кемди де сүү-беген. Качан да, нени де этпеген. Оның билгени жаңыс: цифрлар собуратаны. Кере ле түжине жаңыс: «Мен иштү кижии! Мен бош јок! Мен иштү» — деер куучынду, шак сеге түңей. Оног көөрөгөнине торт ло тестейе берер. Је чындаптаң көргөжин, ол кижии эмес. Ол мешке.

— Не?

— Мешке!

Кичинек каан-уул ачынганына керек десе кугара берди.

— Миллион јылдарга улай чечектерден тегенек чыгат. Је онызын керектебей, миллион јылдар улай кураштар чечектерди отоп ло јат. Тегенектен бир де туза јок болгожын, чечектер тегенектү өзөргө ненин учун албаданып турганын ондоп алатаны — ол база олуды јок иш эмес беди? Кураштар ла чечектер бой-бойлорыла тартыжып турганы сеге јилбүлү эмес пе? Айса мынызын сен ол кызыл жүстү семис неменин арифметиказына

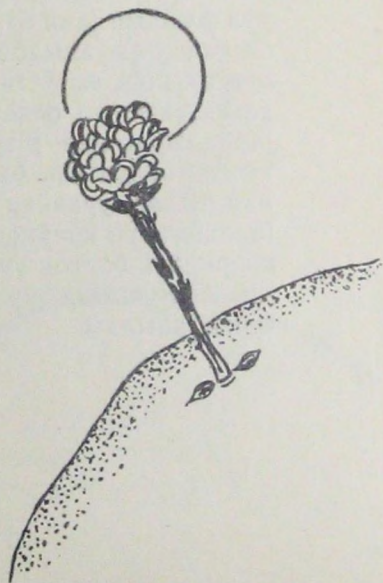
турбас деп пе? Мен десе бу орчылангнын
үстинде сок жангыс бир чечек билерим, ол че-
чек менин планетамда өзүп жат. Андый чечек
база кайда да жок. Бир күн эртен тура оогош
кураш отоп жүреле, оны болгобос жанынан
жйле, ол нени кылынып койгонын сеспей
жүрзе, не болор? Бу сесе андый ла тегин не-
ме бе?



Ол чек кызарып чыккан. Онон ойто ло
токтоду жок, өкпөзин өчүрүп болбой өктөм
куучундай берди:

— Миллион жылдыстын бирүзинде де
өспөгөн сок жангыс чечекти сен сүүген бол-
зон, анайда айтпас эдинг. Түби жок тегерини
ажыктап, бойынды сүрекей ырысту бодоор
эдинг. Онон бойыга: «Кайда да анда менин
чечегим бар...» — деп айдынарын. Же бир күн
кураш оны жип салгажын, сесе ба-
стыра жылдыстар бир уула кенетий-
ин өчө бергендий бодолбос беде?
Сен мыны да андый ла тегин неме
деп бодойдын!

Онон база эрмек айдып болбой,
ачузына чыдабай, өксөп ыйлай бер-
ди. Бозом кирген. Мен ижимди таш-
тадым. Качалганду эрезин ле маска,
суузаш ла өлүм — ончозы меге кат-
кымчылу көрүнди. Не десе, бир жыл-
дыста, бир планетада — Жер деген
атту менин планетамда Кичинек
каан-уул ыйлап турарда, оны эрке-
ледип, элден озо токунадар керек
болгон. Артканы керек беде. Мен
оны колыма алып, жайкап башта-
гам. Мен ого мынайда айдып тур-
гам: «Сенин сүүген чечегинге кан-



дый да јеткер јок... Сенин куражыга мен нокто эдип берейин — онын оозы-мурдына кептеп койорың, ол тужында кулугур сениң чечегинге умзанып болбос. Чечегинге темир чеден тудуп берейин, јү бе... Мен сеге база... Мен...» База та нени айдып тургам, билбейдим. Санаама јакшы кирип турганы јаңыс: меге ол тушта коркушту эби јок ло коркушту уур болгон. Онойып та не айттым болбогой, не айттым? Ол мени уксып ла деп, онын сооп, менен ырап бараткан күүнин та канайып једип тудатан, токтодып алатаның мен билбей тургам. Көс јажының алтайы јажытту ла шингделбеген неме эт, баш ла бол!

VIII

Көп тө өй өтпөди, мен ол чечек керегинде база јакшы биллип алдым. Кичинек каан-уулдың планетазында јаантайын өзөтөни чүми јок чечектер болуптыр. Олордың чечеги де, бойлоры да көп јер ээлебей, араайынан јайылып калган туратан. Олор таң алдында јайылала, эниргери чалдыгып калатан эмитир. Је бир күн та кайдаң да айдадып келген үреннен бу чечек өзүп чыкпай кайтты. Кичинек каан-уул тегин өлөн-чөптөн, комургай-сыргалјыннан чек башка бүдүмдү бу кичинек чечектен көзин албай турган. Айса болзо, бу баобабтың кандый бир јаны јүзүни болор бо, кижиле бүтпес! Је чечек јаан удабай ла өрө өзүжин токтодып, бажы бүрчүктеле берди. Кичинек каан-уул мындыј јаан бүрчүкти мынан озо көргөн эмес, онын учун ол качан ла јайылбагај деп чек энчикпей сакып турган. Је солун айылчы эм үстине бойының јажыл кыбында ла јажынып алган, јазанып, белетенип ле отурган эмитир. Ол чырай-кеберин јарандырап деп, јүзүн-јүүр будуктарды талдап көрүп, кемјип турган болуптыр. Ак-јарыктың үстине ол кандый бир эңи јок мак чылап, үрпейип калган чыгар күүни јок болгон. Ол кеен-јараш болуп көрүнерге турган. О, ол коркушту кей-салкын көөркийек болгон эмей! Қаран белетениш күннен күнге улалган. Арт-учында бир күн таңдакталып келген сары таңла кожо чечек јайылды.

Кичинек каан-уулды канча кире сакыткан јаражай эстеген айас эрмектенди:

— Ах, арай-керейден ле ойгондым... Чууктабагар мени... Урпек-семтек эмтирим, тарангалагым...

Кичинек каан-уул:

— Слер кандый јараш! — деп кайкап айдынып ийгенин бойы да билбей калган.

— Чын эмеш пе? — деп, чичкечек үн угулды. — Кызыл кўнле кожо чыкканымды ајарзаар.

Мыны угуп, Кичинек каан-уул айылчы кўоркийектин тили тон өткүре јүгүрүк, бойын тудунып, тың ла кемзинип билбейтен эмтир деп чўрчеде ле сезип ийген, је кеен-марал кеберкек јаражайга удура эрмек айдып болбогон, алаатып, эки көзи тазырайган турды.

Ол кўоркийек дезе јаан удабай:

— Кўн өксөп, ажанатан өй јетти ошкош. Кўчсинбей, мени бир эмеш кўндүлөп ийетен болзогор, былар, јакшы деер эдим слерди...

Кичинек каан-уул ујалган бойынча, капшай ла лейка таап экелеле, айылчы кўоркийди тонмок суула сугарып койды.

Анча-мынча болбой туруп, јаражай чўмеркек ле ачынчак болгоны база јарталды. Кичинек каан-уул онын камык кўўнин кўдүрер деп јүреле, чек кыйналарга јетти. Чечек төрт тегенектү болгон, бир кўн чала тынзынып айтты:

— Бар да келзе, кайдалык, мен онын тырмагынан коркыбайтам!

— Менин планетамда бар деп неме јок. Оскө дө андар јок — деп, Кичинек каан-уул каруузын јандырган. — Ого үзеери барлар өлөнг-чөп јибейтен.

— Мен өлөнг эмезим — деп, чечек тарынды.



— Ястыра айткан эмитирим, чууктабагар мени...

— Чын, меге барлар коркымчылу эмес, је мениң јалтанып турганым — соок жыбар. Слерде көжөгө табылбас па?

«Озүм, је соокко өдөринен коркып јат, саң ла башка...» — деп, Кичинек каан-уул алаң кайкап санды. — Је чүми јаан ла чечек, чөрчөги ле көп».

— Кызыл энгир киргежин, мени јаап кучуп койыгар. Мында сүрекей соок эмитир. Кизи јадып чыдабайтан планета эмитир, билбегем. Анда, мениң келген јеримде...

Је ол бу эрмегин јетире айтпады. Бу јерге ол үрен болуп түшкени санаазына кирип, төгүнинен уйала берген ошкош. Башка телекейлер керегинде онын нени де билер аргазы јок то. Качан төгүни тыштына иле чыга бергендий тужында, туттурбаска оспоктойын дегенде, јаан јерди качан да алып болбос! Јаражай уйадына бастырып, је Кичинек каан-уулга оны көр-

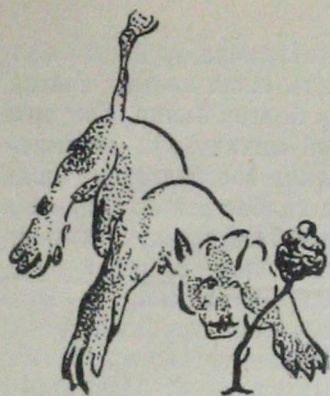
гүспеске, карын, чала јарбынаачы болуп, бир-эки катап јөдүлденип ийди:

— Береечи болгон көжөөгөр кайда?

— Мен оны алып келейин дезем, слердин эрмегерди учына јетире укпаска болбодым!

Бу тужында чечек каан-уулды јакшы ла кызартып, эп-јоксындырар деп там ла тыгыда јөдүлдеди.





Кичинек каан-уул бу жаражай чечекти јакшы көрүп, онын айбыларын бүдүреринен кичинек те күчсинбей, карын, ичинде чала каран сүүнип турган, је анча-мынча болбой туруп, онын жүрегине аланзылуу санаалар конуп баштады. Куру сөстөрдү чын угуп, бойын бир эмештен коркушту ырыс јок кижиде бодоор болды.

— Онын айтканын мен тегин уккам — деп, ол бир күн меге бүдүмчилү айдынды. — Чечектердин сөзүн качан да укпас керек. Олорго сонуркап көрүп, јыбар-јыдын јакшызынып тынар керек. Менин чечегим бойының кеен јыдын планетам үстине јайылтып турганы меге ас болгон бо, јангыс онызына да сүүнетен немени. Эмди ле билдим. Барлар ла тырмактар керегинде эрмектер... Олорды угуп, мен сүүнердин ордына, бодоп ло неге ачууркангам деер...

Оног база мынайда айдынган:

— Мен ол тушта нени де ондобойтом! Сөзүн эмес, ижин баалаган болзом кайдат. Ол меге бойының кеен јыт-јыбарын сыйлап, менин жүрүмимди јарыдып туратан. Меге качпас керек болгон! Ол бойының јалакај санаазын, эрке күүнин менен јажырып, меге ачпай, мени бойы сессин деп турганын канайып сеспегем. Ол, байла, мени ончозын ондоор болор бо деп иженген. Чечектердин айтканы ла эткени эки башка болотонун кижиде кайдаг билетен эди! Је мен ол тушта тог өткүре јаш болгом, сүүп билбегем.

IX

Ол кеткин куштарла кожо јоруктаар деп шүүнгенин мен онын кийиндеги куучындардан билип алдым. Атанар күн тан эрте турала,



бойының планетазын тегиндезинен жазаптыра жунадып салган. Қайнап турган вулкандарын жақшы-жазап арчып койгон. Анда кайнап тураачы эки вулкан бар болгон эмтир. Таң эрте ологорго курсак изидип турарга кандый мақалу! Ол экүзинен башка анда база бир өчүп калган вулкан бар болгон. Је кижі атана берзе, керде-марда та не болуп калбас деп ол сананган. Оның учун ол өчүп те калган вулканын база арчыды. Вулкандарды өйлү-өйинде арчып ла тургажын, ологор адылбай-эштебей, бир кирезинде кайнап, күйүп јадар, канайтпас та. Вулканның чыгара тебилип адылатаны печкениң трубазында көө күйүп башталган өрткө түней. Бис, Јердинг улузы, тоң өткүре оогош, бойыстың вулкандарысты арчыырга чыдабайдыс. Оның учун ологор биске канча түмен чак јетиредилер.

Баобабтардың тоолу чаалдарын јулуп јада Қичинек каануулдың јүреги сыстай түшти. Бери качан да бурылып келбезим бе деп ол сананып калган. Андый да болзо, жаңжыгып калган ижи ого бу таң эртеде сүрекей солун ла жақшы бодолды. Качан көөркий чечегин калганчы катап сугарала, оны какпактап јабарга јадарда, ыйлап та ийер күүни келди.

— Јақшы болзын — деп, ол эзендешти.

Јаражай каруузын бербеди.

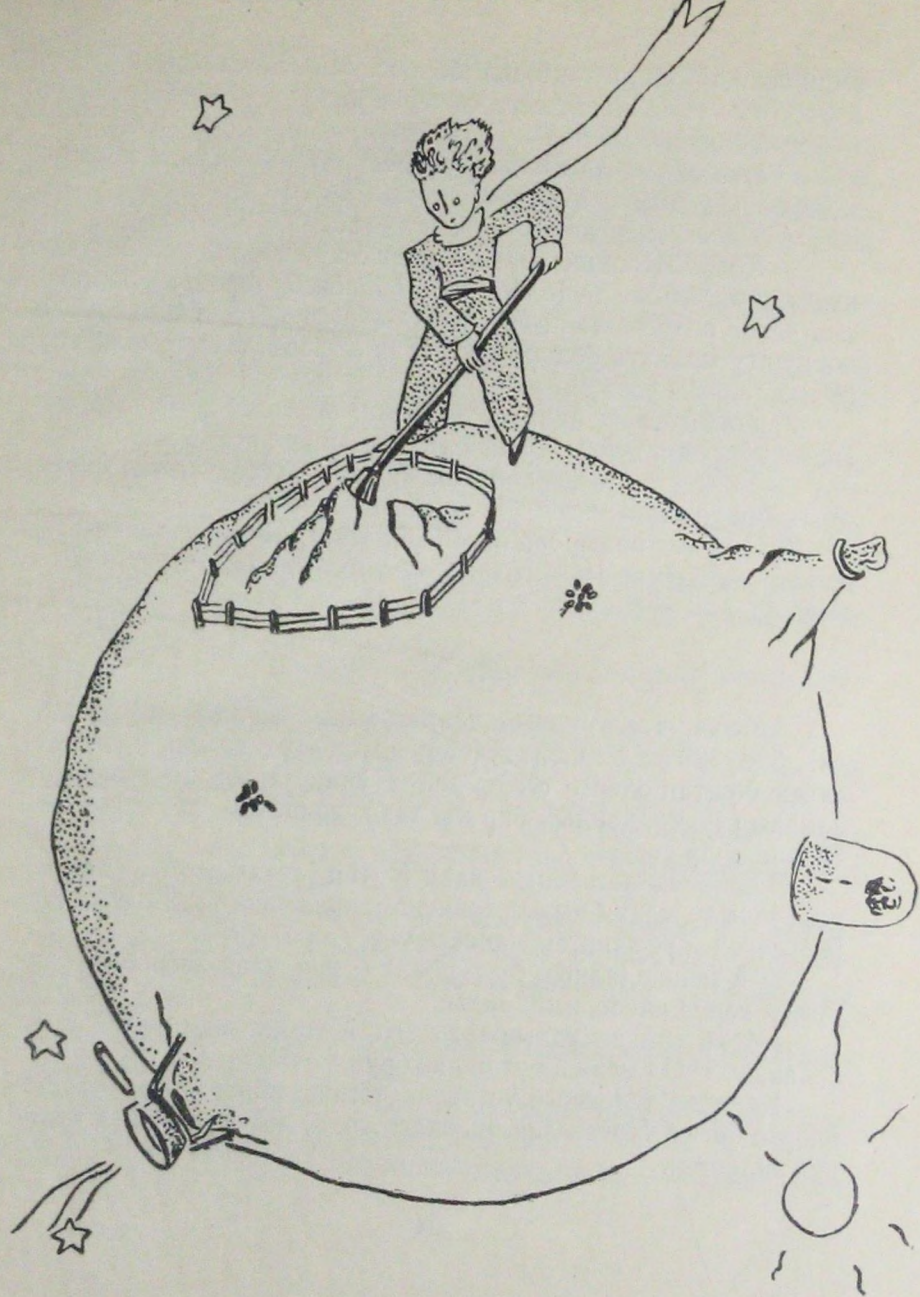
— Јақшы болзын — деп, Қичинек каануул база катап айтты.

Јаражай јөдүлдеп ийди. Ол бу тужында соок өткөнинен јөдүлдеп турган эмес.

— Мен тенек болгом — деп, ол учында араайын айтты. — Меге чуғулданба. Ырысту болуп јүр.

Ачынгадый бир сөс айтпады. Қичинек каануул мыны алаң кайкап укты. Ол алаатып јүрексиреп, шил какпакты тудунганча, эдер-тударын аайлабай, кыймык этпей турган. Бу көөркийек кижиге мындыј јалакай база болотон туру не деп, көзине изү јаш айланып, ол сананган.

— Јажырып эмди кайдатан? Чын, чып ла чын, мен сени сүйдим — деп, чечек айдынып турган. — Сен оны билбегениң, мениң бойымның буруум. Сен де мендий ок тенек болгон;



эмди сени түңей ле токтодып болбос. Жаңыс ла ырысту жүр...
Какпакты чачып ий, ол меге эм керек јок.

— А салкын...

— Мен ондый ла сүрекей үдүрен эмезим. Түндеги эзин меге, карын, тузалу. Мен чечек инем.

— А јимекчи андар, курт-конустар...

— Көбөлөктөрдин бойын көрөргө күүнзезем, мен бир-эки курттан алдырбас ла болбойым. Көбөлөктөр жараш ла болбайсын. Олор келбезе, меге база кем келер деп бодоп туруг? Сен коркушту ыраакта болор инег. Јаан андардан коркыбайдым. Менде тырмак база бар.

Јаражай чечек анайда айдынып, ого төрт тегенегин чыгарып көргүзип турды. Онон база чыдажар аргазы јок:

— Је не турун, кыйнабазан кижини! Атанатан болзон — ары капшай атан! — деп, жүк арайдан айдынат.

Ол ачузын бадырбай өксөп ыйлаганын Кичинек каан-уулга көргүзөр күүни јок болгон. Коркушту оморкок чечек болгон эмей ол...

X

Кичинек каан-уулдын планетазына эг ле јуук 325, 326, 327, 328, 329 ла 330 деген астероидтер турган. Онын учун ол элден баштап олорго түжер деп шүүнип алган: кижн бош јок канайып жүрер, кандый бир иш таап, канайтса да, неге-неге үренип алар керек.

Баштапкы астероидте каан јуртап јаткан эмитир. Агас те-
рези јакылу, чокум кызыл торколо јапкан тонду каан чүми јок,
је сүрекей эптү эдилген ширееде улуркап отурган.

— А менин јалчым бу турбай! — деп, каан Кичинек каан-
уулды көрүп ийеле, кыйгырды.

«Мени кайдан таныды? — деп, Кичинек каан-уул кайкап
сананды. — Ол мени баштап ла көрүп јаткан ине!».

Қаандар телекейге үстинен төмөн көрөт: ончо улусты
олорго багып турган деп бодойдылар. Је мыны Кичинек каан-
уул билбеген.

— Бейин жууктай бас, мен сени јакшы ајыктап көрөтөм — деп, каан айтты.

Кичинек каан-уул отура түжер јер табылар ба деп эки јанын ајыктап көрөр болзо, јаан агас тоннынг эдектери јайылып, планетанын үстин көдүрө јаап салган эмтир. Арга јокто ого бут бажына турарга келишти. Арып-чылап калган учун эстеп ийди.

— Кааннын көзинче эстеерге јарабас — деп, каан айтты. — Сени эстебезин деп мен јакарып јадым.

— Тудунып болбодым — деп, Кичинек каан-уул уйалган бойынча каруузын берди. — Мен узун јол-јорук өдүп, чек көс јумбай келгем...

— Је андый болзо, эсте деп мен сеге јакарып јадым — деп, каан айтты. — Эстеп турган кижн көрбөгөнимнег бери көп-көп јылдар өтті. Бу меге карын солун. Андый болордо, эсте! Менин јакаруум мындый.

— Мен кемзинип турум... мен база эстеер аргам јок... — Кичинек каан-уул бастыра бойы кызара берип, јүк арайдан айдынган.

— Мм, мм... Айдарда... айдарда мен јакарып јадым сеге: бирде эстеп, бирде...

Каан булгалып, эмеш ачына да берген ошкош.

Каанга удур кыгыс этпей, багынып, онын јакарузын үн јок бүдүретени энг учурлу болуп турган да. Сөс укпай, кедерлешкенин ол јаратпайтан эмей. Ол бойы баш билинер каан болгон. Је ол сүрекеј ак-санаалу болгоны учун, качан да болзо јолду јакарулар беретен.

«Мен бийиме тенгинг ак кужы болуп кубула бер деп јакарзам, ол бий менин јакаруумды бүдүрүп болбозо, онын бурузы эмес, менин болор» — деп, ол јаантайын куучындашып туратан.

— Отуарга јараар ба? — деп, Кичинек каан-уул јалтана-јалтана сураган.

— Јакарып јадым: отур! — деп каан айдала, агас тонынг бир эдегин бойына јуунада тартты.

Кичинек каан-уул эмдиге ле кайкаганча. Мындый оогош

ээн планета. Бу каан мында сок жагыскан нени башкарып турган болотон?

— Улу каан, — деп, ол баштады, — слерге бир сурак берзем...

— Жакарып жадым: сура! — деп, каан мендей-шингей жөпсинди.

— Улу каан... слер нени башкарып турганаар?

— Бастыразын — деп, каан жаан байланбай айтты.

— Бастыразын дейзеер бе?

Каан бойынын планетазына, анайда ок өскө планеталар ла жылдыстарга колыла уулап көргүсти.

— Мынын бастыразынын бажын слер жагыскан биледеер бе? — деп, Кичинек каан-уул кайра сурады.

—Эйе — деп, каан каруузын берди.

Ненин учун десе, ол ончозынын бажын билген каан болгон адында, кем-кирезин билбейтен, текши жаңду улу каан болгон.

— Жылдыстар да слерге багып жат па? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

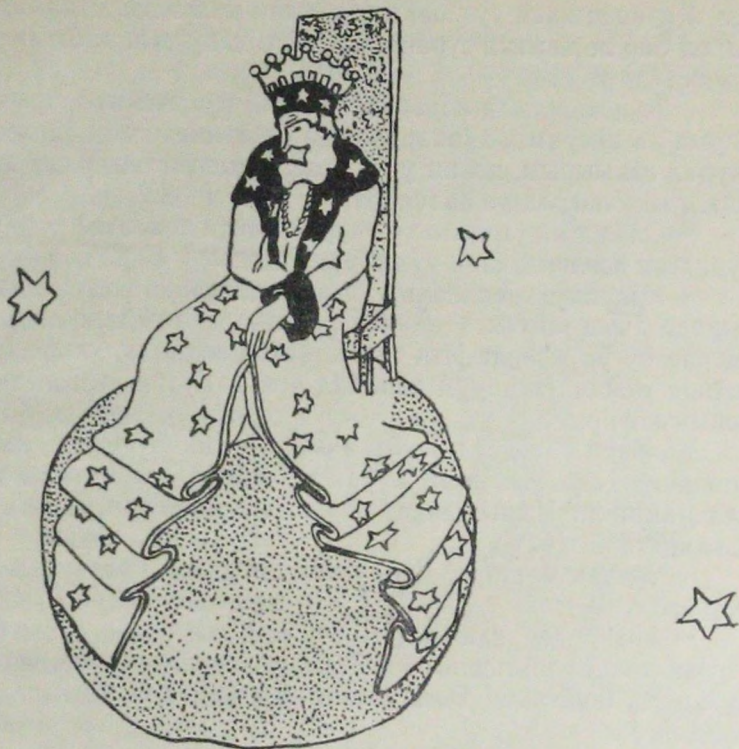
— Андый эмей аа — деп, каан айтты. — Жылдыстар меге сөс жогынан багынат. Керчешкен улусты байлабайтам.

Кичинек каан-уулдын кайкаганын айдарга да болбос. О, кижиде андый ийде болзо кайдат! — деп, ол сананат. Ол туста күн ашканын ол төртөн төрт катап эмес, жетен эки, жүс, эки жүс катап көрүп, керек десе отургушты бир жерден экинчи жерге жылдырбас эди. Же бу өйдө бойынын таштап барган планетазы санаазына кирип, ол кунуга берген, онон база бир эмеш бололо, кааннаг тидинип мынайда сурады:

— Күн ашканын көрөйин дезем... Слерге жаан айбым бар: күнге аш деп жакару берзеер, же бе...

— Кажы бир бийге көбөлөк болуп чечектен чечекке конуп уч деп, эмезе трагедия бичи деп, эмезе тенгистинг ак кужы болуп кубул деп, мен бийге жакару этсем, ол бий десе жакаруны бүдүрүп болбозо, кем бурулу болор: мен бе айса бий бе?

Кичинек каан-уул эмеш те аланзыбай каруузын жаңдырды:



— Слер, улу каан.

— Чып-чын — деп, каан јомоди. — Кажызына ла онын кирезин көрүп, ого келиштире јакарулар эдип турар керек. Јаң элдег озо аайлу-башту болстон учурлу. Сен башкарган јонунга сууга чоң деп јакарзан, јонунг сеге удур бускалан чыгарар, сени антарып салар. Менинг јакаруларым јаантайын аайлу-башту болотон, шак онын да учун мен ончозынын ба-жын билип, ончозын башкарып отурар учурым бар.

— Акыр, күнди аштыарын слер ундып койбодоор бо? —

деп, Кичинек каан-уул байагы күүнин каанга эске алындырты: ол бир ле немени сурап алза, ойто каруузын албаганча токунаар жанду эмес.

— Күн ашканын көрөринг ле. Мен күнди аштырарын аштырып ла ийерим. Же жакаруларды берериненг озо, жарамыкту учурал сакыырым, ненинг учун дезе, кааннын ойгорлык-айлаткыжы шак онызында болуп жат.

— Ол андый жарамыкту учурал качан болотон? — деп, сонуркаган Кичинек каан-уул сурап ийди.

— Мм, мм — деп, каан калын календарин шылырада-шылырада ачып айтты. — Качан дейзинг бе? Мм, мм... Мындый учурал бүгүн энгирде жети сагат төртөн минутта болор. Бу тужында менинг жакаруум канайда чокум бүдүп турганын сен бойың көрөринг.

Кичинек каан-уул оозын ачып, эстеди. Бу жерде күннинг ашканын кижги бойынын күүнзеген ойинде көрүп албайтаны база жаман ла! Чынын айдар болзо, ол мында эригип баштады. Ол каанга айтты:

— Менинг баратан ойим жетти. Мында менинг эдер немем жок.

— Арт! — деп, каан айтты; сок то жангыс болзо, же ого багып турган кижги табылганына көөрөп турган каан оноң айрылар күүни жок болгон. — Бого артып кал, мен сени министр эдип аларым.

— Ненинг министри эдип?

— Же... юстициянын.

— Же бу жерде кем де жок ине, кемнинг жаргызын эдип отуратам?

— Кем билер — деп, каан кунукчылду айдынды. — Мен башкарып жаткан алтайымды эбире жортуп көргөлөгим. Мен чек карган, кареталу жүретен арга мында, алаканча жерде, кайдаг келзин, жоу жүрерге күчим жетпейт.

Кичинек каан-уул энгчейип, планетанын арыгы жанын база катап карап көрди.

— Мен карап көрдим! — деп, ол кыйгырды. — Анда кем де жок.

Мыны уккан каан айтты:

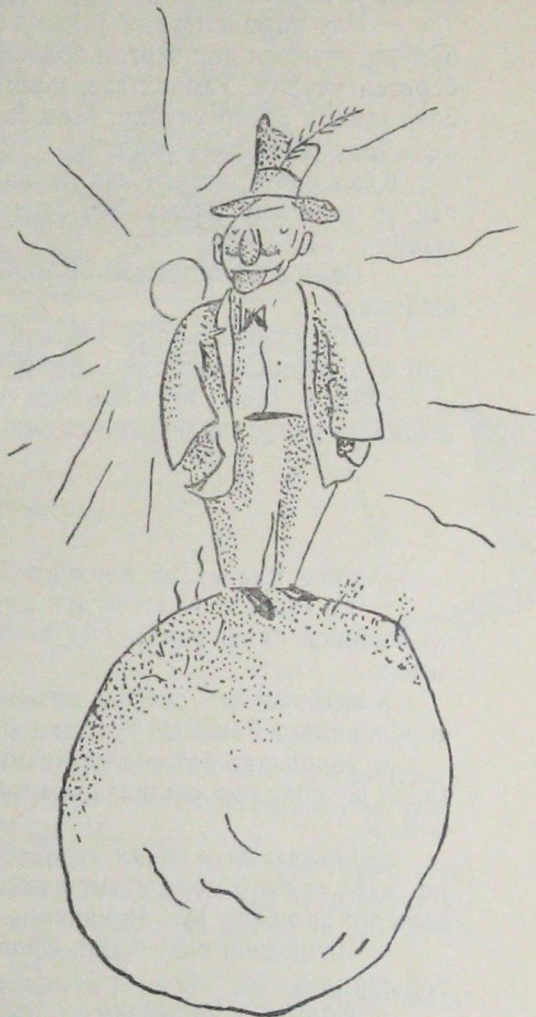
— Андый болзо, бойынды жаргылап тур. Бу энг ле ууры.
Оскөлөрүн эмес, бойын бурулайтаны анчадала кыйынду.

Бойынга чын-чике жаргы эдип, бурулап билзенг, сен чындап та ойгор болорынг.

— Бойымды бойым мен кайда да болзом, керек тушта бурулаарга жалтан-базым — деп, Кичинек каан-уул айтты. — Жүк ого болуп слерге бу ортозына мен не артатам.

— Мм, мм — деп, карган каан эрмектенди. — Менин планетамда кайда да бир карган чычкан бар болор керек. Түндерле онын кыдыратканын мен угуп жадым. Сен ол чычканды жаргылап турар эдинг. Оны кажы бирде кыйнап өлтүрер деп жаргылап турарын. Онын тыны сенин колыңда болор. Же ойно көөркийди сүре ле ойто кайра актап тур. Карган чычканды чеберлеер керек, ол бистинг сок жаңыс тындубыс.

— Мен өлүмдү жаргы чыгарарын сүүбейтем — деп, Кичинек каан-уул чынын айдынды. — Ого үзеери, менин баратан ойим жетти.



— Јок, јетпеген — деп, каан удурлашты.

Кичинек каан-уул јолго туку качан шыйдынып алган да болзо, је карган каанды ачуркандырага болбой айтты:

— Улу каан, слердин јакаругарды улус кыйалта јогынан бүдүрип турзын деп турган болзогор, слер меге керсү јакару беретен учурлу. Темдектезе, мени јолго чыгып атанзын деп, слер јакару берер учурлу. Мен бодозом, андый јакару эдерге эмди шак јарамыкту учурал...

Каан унчукпаста, Кичинек каан-уул анча-мынча алаңзыган, је оног улу тынып, бек сананган бойы јолго ууланып чыкты.

— Сени элчи эдип көстөп јадым! — деп, каан кийининег кыйгырды.

Ол бу тужында онын айтканын чындап та кыйалта јогынан бүдүрерин некегедий кеберлү болгон.

«Јок, бу јаан улус башка ла бүткен албаты» — деп, Кичинек каан-уул јолой бойына айдынып бараткан.

XI

Экинчи планетада коркушту јамыркак кайракан јаткан.

— О, мени тоойтон күлүк бу једе конгон турбай! — деп, ол Кичинек каан-уулды көрүп-көрбөй, узактан ла кыйгырып чыкты.

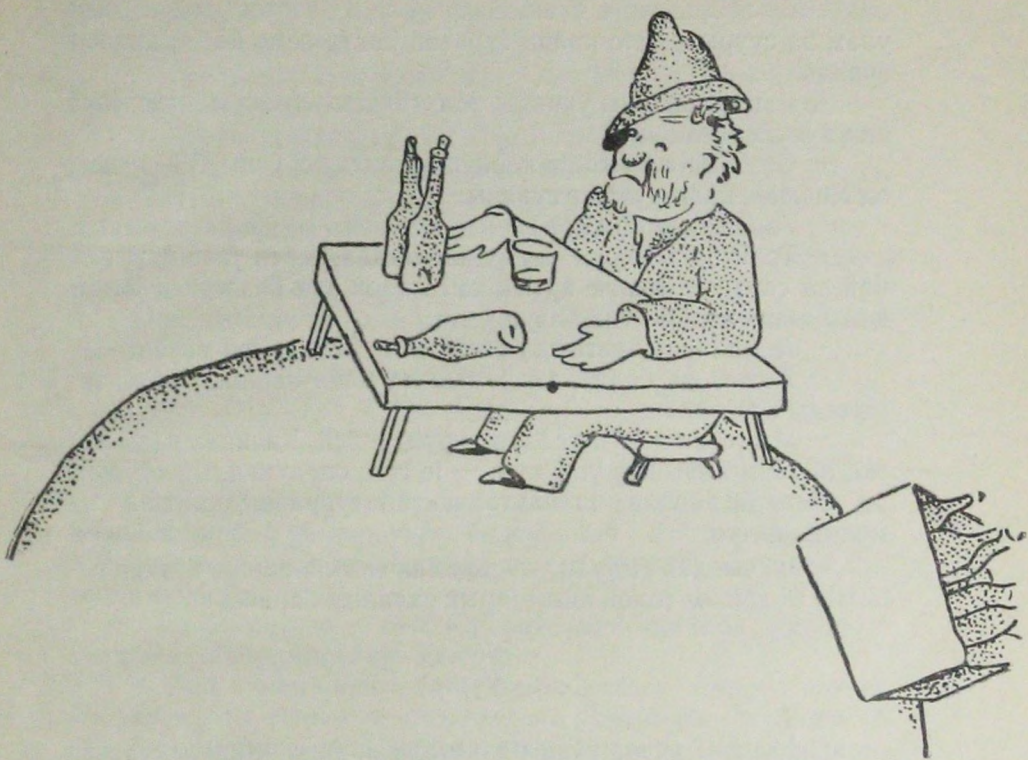
Мактанчактар ончозы андый, улус жаңыс ла олорды ла көрүп, кайкап божобой турган деп бодоп јат.

— Јакшылар ба! — деп, Кичинек каан-уул оныла эзендешти. — Бу слердин шляпагарды кижии кайкаар, кандый сан башка.

— Онызы меге кекип турарына керектү — деп, мактанчак јартады. — Улус мени уткыгылап турганда, башты кекип эзендежерге келижип јат. Је качажып, бери кем де келбес болды.

— Чын эмеш пе? — деп, Кичинек каан-уул эш-неме ондобой сурады.

— Қолынды чабынзан — деп, мактанчак айтты.



Кичинек каан-уул алаканын эмеш-умаш чабыштырып ийди. Мактанчак шляпазын суурып, быйанын кемзинген аайлу айдынгандый, бажын кекип турды.

«Мында, карган каандыйына көрө, кунукчыл эмес, онду эмтир» — деп, Кичинек каан-уул сананды. Ол база катап колын чабыштырып ийерде, мактанчак дезе катап ла шляпазын чупча тартып, бөккөйөндөп турды.

Мынайда беш минутка улала берерде, Кичинек каан-уулдын күүнине чек тийе берген.

— Бу шляпа јерге түшпес канайткан болотон, айса оны улам ла суурып, ойто кийип туратан јанду неме бе? — деп, ол сурады.

Је мактанчак оны укпады. Мактанчак улуска мактаг өскө не де угулбайтан эмей.

— Сен чын ла менин коркушту тоочы-сүүчим бе? — деп, ол Кичинек каан-уулдан сурады.

— Тоойтон дегени не?

— Тоойтон дегени — ол бу планетада менен јараш, менен бай ла санаалу, менен артык кем де јок деп бодогоны, јаратканы, мени көдүрөтени болуп јат.

— Је сенин планетада сенен өскө кем де јок ине!

— Андый да болзо, сен јаңыс ла мени кайкап мактазан, јүрегим сүүнзин!

— Мен сени көрүп кайкап турум — деп, Кичинек каан-уул эки ийинин кызынып унчукты, — је сеге оног кандый сүүнчи?

Анайда айдала, ол мактанчактаг тууралап, капшай ла мендеп качты.

«Јок, чындап та јаан улустар чек сан ла башка бүткен албаты» — деп, ол јолой ачык-јарык сананып бараткан.

XII

Оног ары учурашкан планетада аракызак кижн јаткан эмтир. Кичинек каан-уул ондо узак та болбогон, је күүни чек үреле берген.

Кичинек каан-уул бу планетага келерде, аракызак кижн алдында јергелей турган камык черүдий куру ла толо шилдерди ајыктап, унчукпай, түлтүйип калган отурган.

— Сен мында нени кылынып отурунг? — деп, Кичинек каан-уул сураган.

— Ичип отурум — деп, аракычы кимиренген.

— Ненин учун?

— Ундыйын деп.

— Нени ундыйын деп? — Кичинек каан-уул сураган; ого аракызак кижн ачымчылу боло берди.

— Уйадымды ундыйын деп. — Ол кижн чынын айдынып, бажын салактадып ийди.

— Недег уйалып турган болотон? — деп, Кичинек каан-уул сурады; онын көөркийге болужар күүни келди.

— Ичнжнмнен уйаладым! — деп, аракычы айда салды, мынын кийнннде онон сөс чыкпайтаны јарт болгон.

Эш-неме аайлап болбогон, алан кайкап калган Кичинек каан-уул јолына онон ары көндүктн.

«Јок, чындап та, јаан улус чек сан ла башка бүткен албаты» деп, ол јолой сананып баратты.

XIII

Төртннчн планетаны ижн-тожы тыг кижн ээлеген. Ол ач-амырын билбейтен коркушту быжу кижн болгон, онын учун Кичинек каан-уулдын келгенн де сеспей, баш көдүрбей иштенип отурган.

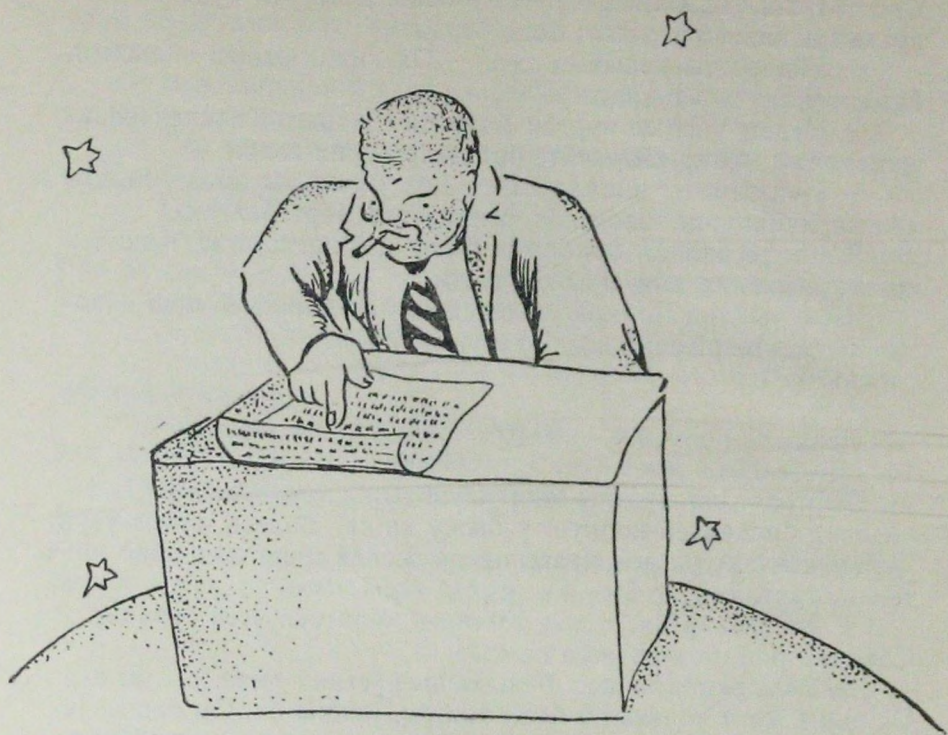
— Јакшылар ба — деп, Кичинек каан-уул эзен сурады. — Слерднн папирозоор өчүп калтыр.

— Учке экинн кошсо, беш. Бешке јетннн кошсо, он эки. Он экнге үчтн кошсо, он беш. Јакшы, јакшы ба. Он бешке јетннн кошсо, јирме эки. Јирме экнге алтыны кошсо, јирме сегнс. Серенке чагарга да чөлөө јок. Јирме алтыга бештн кошсо, одус бнр. Ух-х! Айдарда, бастыразы беш јүс бнр миллион алты јүс јирме эки мун јетн јүс одус бнр.

— Беш јүс миллион не?

— А? Сен эмднге мында ба? Беш јүс миллион... Билбем, не дегнн ол... Ижнн коркушту көп! Мен соодоп отуратан кижн эмезнм, калыражарга бош јок! Экнге бештн кошсо, јетн...

— Беш јүс миллион не? — деп, Кичинек каан-уул катап сурады: ол бнр ле немнн сурап алды ба, онон ойтн каруузын албаганча токунаар јанду эмес.



Ижи көп кижн бажын көдүрди:

— Бу планетада журтап јатканым бежен төрт јыл болды, оног бери меге јүк ле үч катап чаптык эткендер. Баштап тарый, јирме эки јыл мынаг озо та кайдаг да бир ат конус учуп келген. Ол аайы-бажы јок табыш чыгарарда, мен кожорында төрт катап јастыра эткем. Экинчи тарый, он бир јыл мынаг озо, сарзуум сайылып оорыган. Отуруп иштегенимнен улам. Туруп базарга менде бош јок. Мен соодоп билбейтем. Учинчи тарый... ол бу! Айдарда, бастыразы беш јүс миллион...

— Беш јүс миллион не?

Каруузын жандырат керек, оного өскө бу неме ого амыр бербейтен эмтир деп, ижи көп кичи ондогон болгодый.

— Кейде кезикте каа-жаада көрүнип турар андый кичинек немелер, беш жүс миллион...

— Ол не болотон андый, чымылдар ба?

— Жо-ок, кичине-ек, жылтырашкан немелер.

— Адарулар ба?

— Жо-ок дейдим, жок. Кичинек, күмүштий суркурашкан немелер. Кажы ла жалку оморды көрзө лө, шүүнип, санана беретен. Мен дезе соодоп билбейтем. Меге болор-болбос кей сананарга бош жок.

— А, жылдыстар ба?

— Эйе-эйе. Жылдыстар.

— Беш жүс миллион жылдыс па? Сен оморло не уружып турган болотон?

— Беш жүс бир миллион алты жүс бирме эки мунг жети жүс одус бир. Мен соодоп билбейтем, чокум тоо сүүйтем.

— Бу ал-түмен жылдысла уружып, сен нени эдип турган кичи?

— Нени эдип тургам ба?

— Эйе.

— Нени де этпей жадым. Мен омордынг ээзи эдим.

— Жылдыстардынг ээзи бе?

— Эйе.

— Же мен бир каанга јолуккан эдим, ол...

— Каандар ненинг де ээзи эмес. Омор жаан ла болзо, башкарып јат. Мынызы чек башка керек.

— Же ол жылдыстардынг ээзи болуп сен кайдатан?

— Бай болойын деп.

— Бай болуп кайдатан?

— База кем-кем јангы жылдыстар ачса, оморды садып аларга.

«Бу мынын шүүлтези байагы аракычыга чала түнгей эмитир» — деп, Кичинек каан-уул ичинде сананды.

Оного база ла сурулап баштады:

— А жылдыстарды канайда ээленетен јангу неме?

— Ялдыстар кемнинг? — деп, эпчил кижги кими ректенди.

— Билбезим. Кемдийи де эмес.

— Айдарда, менийи, не дегежин, мыны элден озо таап сананган кижги мен.

— Энчиле нерге бу арай ас.

— Андый эмей аа. Ээзи јок алмаз тапсан, ол сенийи. Сен ээзи јок ортолык ачсан, ол сенийи. Сенинг бажынга элден озо кандый бир шүүлте кирзе, сен ого патент алып јадын: ол сенинг. Мен јылдыстардын ээзи не болуп турганым дезе, јылдыстарды мензинип алатаны керегинде мененг озо кем де сананбаган.

— Онызы чып-чын — деп, Кичинек каан-уул јөлсинди. — Је сен олорло нени эдеринг?

— Олорды ээленип јадым — деп, эпчил күлүк каруун берди. — Олорды тоолоп койоло, катап ла тоолойдым. Бу сүреен уур иш. Је мен соодоп билбейтем ач-амырым јок кижги.

Је мындый каруу Кичинек каан-уулга чала ас көрүнди.

— Мен торко арчуулду болзом, оны мойныма ороп ала-ла, бойымла кожо апарар аргам бар — деп, ол айтты. — Менде чечек бар болгон болзо, мен оны үзүп, бойымла кожо база апарар аргам бар. Сен дезе јылдыстарды анайып апарып албазын ине!

— Јоги јок ло, је мен олорды банкка салып койор аргам бар.

— Канайып?

— Шак мынайып: менде канча јылдыс, ончозын чаазынга бичийдим. Ойнодо ол чаазынды кайырчакка салып, оны јаап койодым, теп-тегин неме.

— Ол ло бо?

— Меге ол болор.

«Јилбүлү! — деп, Кичинек каан-уул сананды. — Керек дезе эмеш чөрчөккө јуук, угарга солун. Је андый да болзо, сүрекей ле учурлу мында не де јок эмей».

Нези учурлу, нези учурлу эмес — оны Кичинек каан-уул јаан улустанг чек башка, бойынды йынча ондоп турган.

— Менде чечек бар — деп, ол эрмегин улалткан, — кажы ла кўн сайын таң эртен мен оны сугарып турадым. Ұч вулканым бар, неделениң бажында оларды арчып турадым. Ұчўлезин арчыйдым, өчўп калганын да арчыйдым. База не болуп калбас. Мен олардын ээзи болгоным вулкандарыма да, чечегиме де тузалу. Жылдыстарга дезе сенен кандый да туза болуп турганы жок...

Эпчил кўлўк удур нени-нени айдайын дезе де, је айдатан сөзи табылбай, оозы ачык отурып артып калган. Кичинек каан-уул оноң ары атанды.

«Жок, јаан улус чындап та кижн кайкаар албаты» — деп, жолой ол ачык-жарык сананып бараткан.

XIV

Бежинчи планета анчадала јилбўлў болуптыр. Ол басты-разынаң кичинеги. Мында сок јангыс фонарь ла фонарьчы бар эмтир. Кۆк теңери тўбинде көскө илинбес, эн оогош планетада фонарь ла фонарьчы не керектў болгонын Кичинек каан-уул чат ла ондоп албады. Је ол мынайда сананып калган:

«Айса болзо, бу кижн кемге-кемге чындап та каткымчылу көрўнер. Је ол каанга, мактанчакка, јөөжөгө көнкөрө јыгылып јўрген астамчыга, аракызакка көрө, чик жок артык, оны шоодып айдарга јарабас. Оның ижинде кандый да болзо бир учур бар. Ол фонарин кўйдўргенде — база бир чолмон эмезе чечек јарый тўшкен немедий. Качан ол фонарьды өчўрип ийгенде, база бир чолмон эмезе чечек уйуктай берген немедий көрўнер. Бу јакшынак иш. Бу иш, чындап та, кеен ле јараш, шак оның учун керектў».

Онойып сананган бойы, бу эн ле оогош планетага јууктажып келеле, фонарьчыны тооп турганын көргүзип, бажын кекип ийди.

— Јакшы ба — деп, ол эзендешти. — Сен фонаринди нениң учун өчўрип ийдинг?

— Јоп андый — деп, фонарьчы айтты. — Эзен-эзен.

— Бу кандый жөп болгон?

— Фонарьды өчүрүп туратан жөп.

Анайып айдала, ол фонарьды катап ла күйдүрди.

— Фонарьды эмди ойто не күйдүрүп ийдин?

— Жөп андый — деп, фонарьчы такып айтты.

— Чек ондобой турум — деп, Кичинек каан-уул актуун айдынды.

— Ондобойтон неме жок — деп, фонарьчы каруузын жандырды. — Жөптий ле жөп. Эзен-эзен.

Анайда айдала, фонарьды база ла өчүрүп ийди.

Оног чагмак кызыл арчуулла мандайынын терин арчып тура, мынайда эрмектенди:

— Менин ижим база күч ле. Бир тушта мынын тузазы бар болгон. Мен фонарьды таг атканда өчүрүп, күн ашканда күйдүрүп туратам. Түште амырап алатан эдим, түнде уйуктап жадатан эдим.

— Онын кийининде жөпти кубултып салган ба?

— Жөп кубулбаган, ол ло бойы арткан — деп, фонарьчы комодап айдынды. — Же чак деп неме шак ла онын шылтузында эмей! Менин планетам жылдын сайын там ла там тыгыда айланар болды, жөп десе ол ло аайынча өскөртүлбей жат.

— Эмдигенче андый ба? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Эмдигенче андый. Планета бир минутка бир катап айланып келет, менде амыраар ой чек жок, кажы ла минуттын бажында мен фонарьды күйдүрүп-өчүрүп, өчүрүп-күйдүрүп ле божобой турадым.

— Кандый солун! Айдарда, сенин түжин бир ле минутка элес эдип калатан турбай!

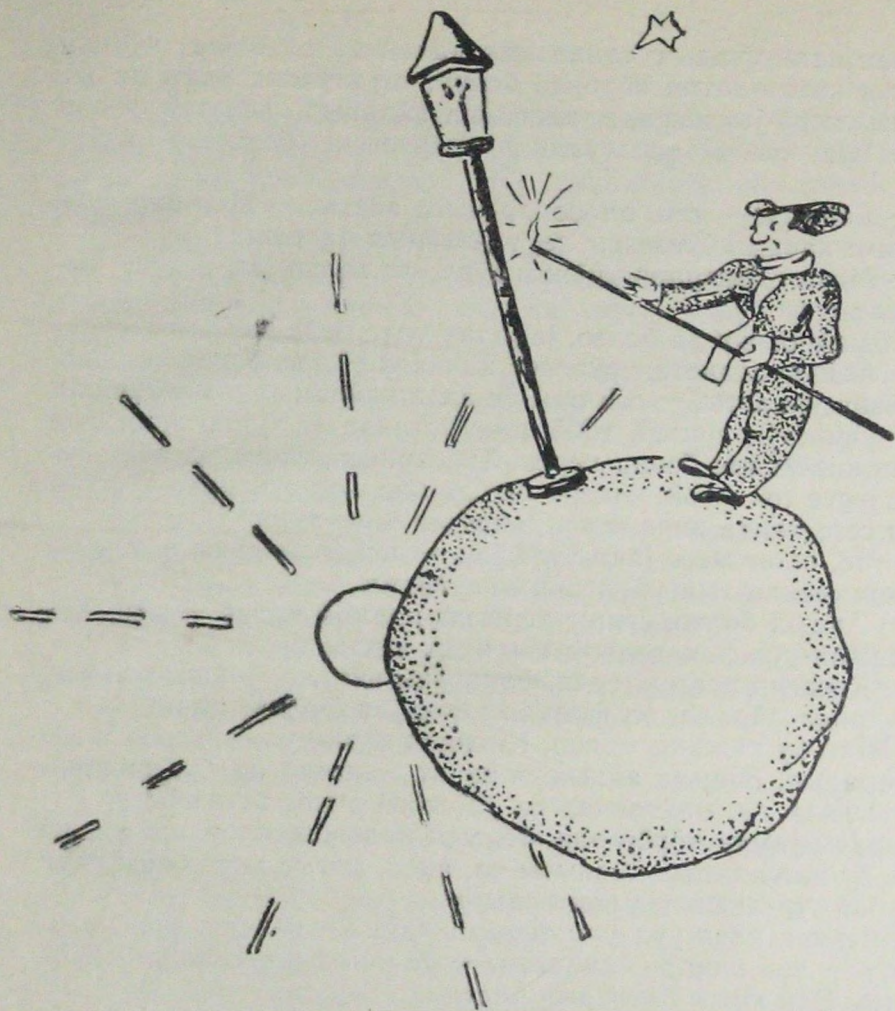
— Солун ла неме жок — деп, фонарьчы чала тарынып айтты. — Бис экү эрмектежип турганыстан бери бир ай болуп калды.

— Бир ай дейзин бе?!

— Андый эмей база. Одус минут. Одус күн. Эзен-эзен!

Анайып айдала, ол фонарьды катап ла күйдүрди.

Кичинек каан-уул фонарьчыны аяктап турды, бойынын сөзине быжу болгон учун ол кижиге ого там ла там жарай берди.



Кичинек каан-уулдын санаазына качан да ол бойы кўннинг ажыдын катап-катап көрөргө болуп, отургужын улам ла ичкери жылдыра-жылдыра, планетазын айланып келетен тужы кирди. Шак онын шылтузында наҗызына болужар кўўни тутты.

— Бери ук — деп, ол фонарьчыга айтты. — Мен бир сўме билерим: качан кўўнзезең ле, тыштанып аларың...

— Мениң амыраар кўўним сўре ле келип җат — деп, фонарьчы айтты.

Сөзине быжу да болзо, җе җалку улус база бар эмей.

— Сениң планетан сўрекей кичинек — деп, Кичинек каан-уул сөзин улалтты, — сен оны үч алтап айланып келгедийиң. Онын учун кўн ашпай, төбөңниң үстинде ле турар эдип сеге бир ле кирезинде базар керек. Тыштанып алайың дезең, сен җангыс җерге токтобой, ичкери бас ла бас... ол тужында тўштиң узуну сеге канча кире керек, анча ла кире турар..

— Җе, оноң меге җаан туза җок — деп, фонарьчы айтты. — Мен ончозынан тың уйуктаарың сўўйдим.

— Андый болзо, сениң керегин коомой эмтир — деп, Кичинек каан-уул фонарьчыга ичи ачып айтты.

— Керегим коомой—деп, фонарьчы айтты.—Җакшы болзың.

Анайда айдала, ол фонарин база ла өчүрип ийди.

«Шак бу кижини — деп, Кичинек каан-уул җолына көндүгип барадып, бойына айдынып турат, — шак ла бу кижини байагы каан да, мактанчак та, җөөжөгө ачкөс астамчы да — бастыразы җаман көрөр эди. Җе, мен бодозом, олондон сок ло җангыс бу кижини онду. Мынызы ол, айса, җангыс акту бойы учун сананбай турганынан улам андый».

Кичинек каан-уул улу тынып: «Меге наҗы болотон кижини шак бу — деп ичинде сананган. — Җе онын планетазы өткүре кичинек. Эки кижини баткадый эмес...»

Бу кайкамчылу планетага кайра тартылып калганынын база бир шылтагы: анда кўннинг ажыдын бир конокко бир мун төрт җүс төртөн катап көрүп алгадый болгонын Кичинек каан-уул акту бойына да айдарынан айап, акту бойынан каран туйка сананып бараткан.

Алтынчы планета бежинчизинен он катап јаан болгон. Мында калың-калың бичиктер бичип турган бир карган журтаган эмтир. Ол Кичинек каан-уулды көргөн лө тарый кыйгырды:

— Көрзөгөр дө! Жорукчы кижиге једип келди!

Кичинек каан-уул тыныш алынайын деп столго јууктай отурды. Ол канча кире јол өтпөди деп айдар! Арыганы да јолду.

— Сен кайдан келдинг? — деп, карган оноң сурады.

— Мындый калың бу не бичик? — деп, Кичинек каан-уул удур сурады. — Бу јерде слер нени эдип отурган кижиге?

— Мен географ эдим — деп, карган каруузын јандырды.

— Географ дегени нези?

— Географ дегени талайлар, суулар, городтор, туулар ла чөлдөр кайда турганын билеечи үредүлү кижиге.

— Сүреен солун эмтир! — деп, Кичинек каан-уул кайкады. — Јаан иш бүдүрип турган кижиге эмтиреер!

Анайда айдала, ол географтын планетазын ајыктап көрди. Мындый кеен планетаны ол бу чагында көргөлөк болгон.

— Слердинг планетагар сүреен јараш эмтир — деп, ол айтты. — Мында тенгис бар ба?

— Онызын мен билбезим — деп, географ каруузын јандырды.

— О-о — деп, Кичинек каан-уул күүни сооп унчукты. — А туулар бар ба?

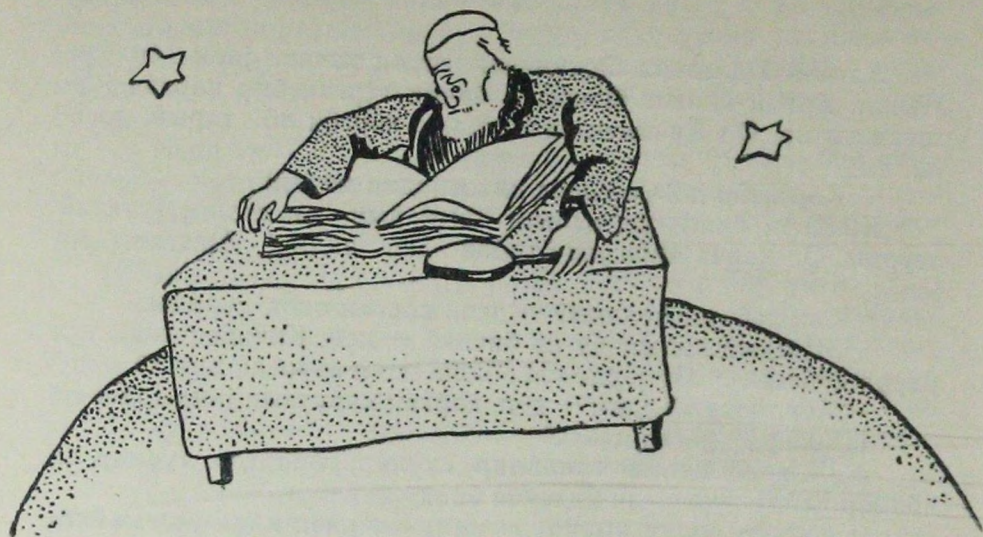
— Билбезим — деп, географ айдынды.

— А городтор, чөлдөр, суулар?

— Мен онызын база билбезим.

— Је слер географ инеер!

— Шак андый — деп, карган јөпсинди. — Мен географ, јорукчы эмезим. Јорукчылар јогына мен чек кыйналып отурарым. Городтордын, суулардын, туулардын, тенгистердинг, талайлардын ла чөлдөрдиге тоозын географтар алатан эмес. Географ — ижиге көп кижиге болор, оның соодонып јоруктап јүре-



тен чөлөөзи жок. Ол кабинетинен чыкпайтан. Же келген жорукчыларла ол туштажып, олардын айдып бергенин бичип алат. Качан олардын кажы бирүзи кандый бир солун неме куучындап берзе, географ онын чын-төгүнин билерге сурулап, жорукчы кей кижиге, жок по деп жартына чыгып жат.

— Оны жартап алып кайдатан?

— Кайдатан дейзин бе? Канай эштеп жорукчы төгүн неме айдып үрдүртип койзо, географияда бичилгени ончозы булгагып калар деп сен билип турун ба? Качан жорукчы эмештен ичинип турган болгожын, онызы база жаман.

— Ненин учун жаман?

— Ненин учун дезе, аракызак улустын көзи айрыланып жат. Андый аракызак неменин сөзине бүдүнгөн географ бир туунын ордына эки туу турган деп темдектеп салар.

— Шак андый бир кижини мен көргөм. Онон коомой жорукчы болор эди — деп, Кичинек каан-уул эске алынды.

— Болзо до болор. Андый тагмалар көп эмей. Же качан

жорукчы быжу ла төп кижн болуп чыкса, онын ачканын шин-деп көргилеп јат.

— Канайда шиндегилеп јат? Көрөргө атанын јат па?

— Јок, кайдаг. Анайып шиндейтени јаан качалагду бол-лор эмей. Жорукчы ачканын керелеп берзин деп некеп јадылар. Темдектезе, ол бир јаан тайга ачкан болды ба, оног јаан-јаан таштар алып келзин.

Географ кенетийин санаа алынып, жүрексиреп чыкты:

— Сен бойың да жорукчы инен! Узак јердег келген! Төрөл планетан керегинде айдып бер!

Анайда эрмектенип, географ калың бичигин ачып, каран-дашты учап алды. Жорукчылардын куучынын озо баштап карандашла бичийтен јангду. Качан жорукчы бойынын куучынын чын деп керелеп чыккан кийининде, јаныс ла ол тужында чер-нилала быжулап бичиирге јараар.

— Мен угуп турум, куучында — деп, географ айтты.

— Је менин планетамда кижн ле тыг сонуркап угатан не-ме јок — деп, Кичинек каан-уул кемзинип эрмектенди. — Ан-дагы бар неме бастыразы кип-кичинең. Уч вулкан бар. Экүзи бурлап јат, бирүзи туку качан өчүп калган. Је өчүп ле калган деп тыг иженерге јарабас, кижн мында жоруктап жүрерде, ан-да не болуп калбас!

— Чын, не ле болордон маат јок — деп, географ јөмөди.

— Ойнодо менде бир чечек бар.

— Чечектерди бис темдектебейтенис — деп, географ чо-кумдады.

— Је ненин учун?! Олордон јараш јер үстинде не де јок ине!

— Не дезе, чечектер эфемерге келижип јат.

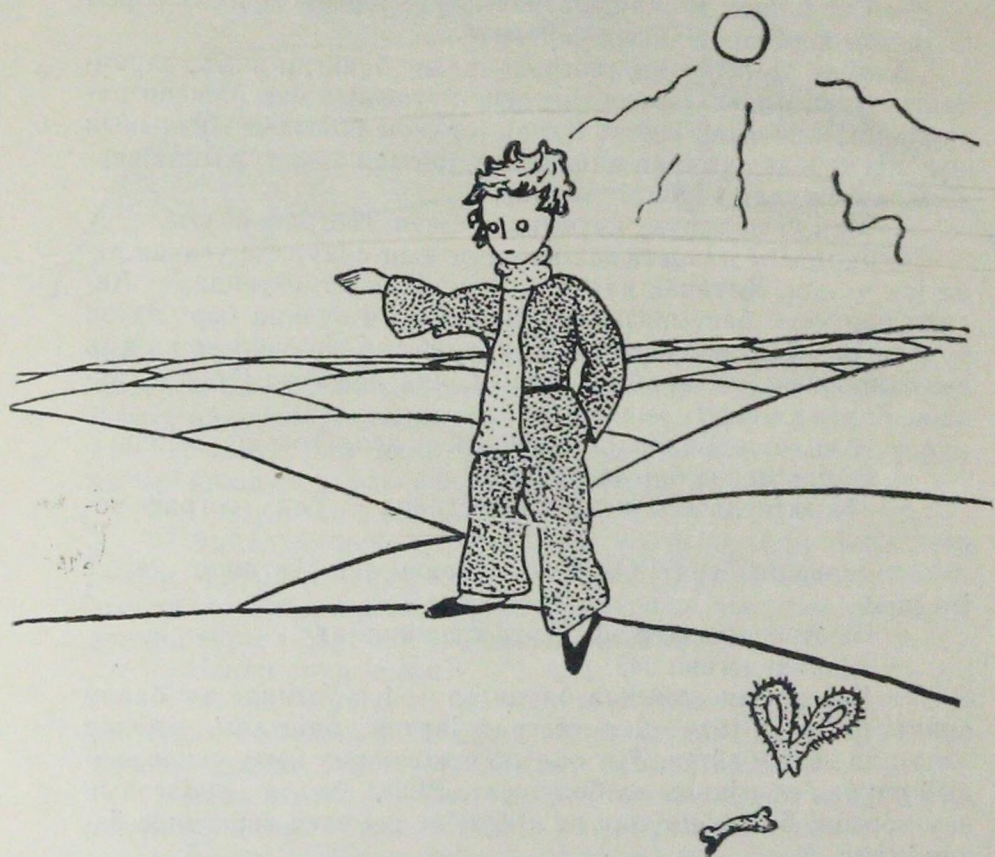
— Эфемер дегени не?

— География аайынча бичиктер — јер үстинде эн баалу бичиктер болуп јат — деп, географ јартап баштады. — Олор качан да эскирбейтен. Туу ордынан көчкөнин кем уккан, ан-дый учурал каа-јаада ла болуп јат. Эмезе тегис соолгонын кем көргөн! Бис мөңкүлик ле кубулбас немелер керегинде би-чип јадыс.

— Же өчүп калган вулкан катап ойгонып келер аргалу — деп, Кичинек каан-уул онын эрмегине жара киришти. — Же менин билерге турганым «эфемер» дегени не?

— Вулкан өчкөни-өчпөгөни биске, географтарга, керек жок — деп, географ айтты. — Биске учурлу неме: кыр. Ол өскөрбөй жат.

— Же жартазаар: «эфемер» дегени не? — деп, Кичинек каан-



уул катап ла сурады. Ол андый јанду да: бир ле сурап алган немезин јартап албаганча, токтобос.

— Эфемер деп јаан удабай, јоголып калатан немелерди адап јат.

— Айдарда, мениг де чечегим удабай јоголып калат эмеш пе?

— Андый эмей аа.

«Мениг сүүнчим ле јаражайымнын јүрүми кыска турбай — деп, Кичинек каан-уул ичинде кородоп айдынды, — ого үзеери ондо төрт тегенегинег өскө коруланар не де јок. Мен дезе оны таштап, јоруктай бергем, ол анда, ээн планетада, сок јангыскан!»

Шак бу тужында таштап барган чечегине онын ичи баштапкы ла катап ачып, чим эдип калды. Је ол ачужын јажырып, эр бойын тудунып:

— Мен эмди кажы алтайды көстөп атанайын, слер кандый јоп беререер? — деп географтан сурады.

— Јер деп планетага бар — деп, географ айткан. — Онын јаман ады-чуузы чыкпаган эди.

Кичинек каан-уул јолына оноң ары көндүкти, је эмди онын ал-санаазы сок јангыскан артып калган гүл-чечекте болгон.

XVI

Анайып, онын келген јетинчи планетазы Јер болгон.

Јер тегин андый планета эмес эмей! Анда јүс он бир каан (бого, ол тоодо, негрлердийи база кирип јат), јети мунг географ, тогус јүс мунг јөөжөгө ачкөс астамчы, јети јарым миллион мактанчак, үч јүс он бир миллион јамыркак бар эмтир — бастыразын бириктире чотоп, текши тоозын алгажын, эки миллиардка јуук јаан улус.

Јер канча кирелү јаан болгоны слерге јарт болзын деп мындый темдек эдейин: электричество табылгалактан озо ал-

ты континенттин бастыразында фонарьчылардын бүткүл черү-
зин — төрт жүс алтан эки мун беш жүс он бир кижини тударга
келижетен.

Тууразынан көргөндө, бу сүрекей кайкамчылу билдире-
тен. Бу черүнинг кыймыгы торт ло балеттегидий бодолып, эн
чокум ритмнин аайыла башкарынып турган. Элден озо Жаңы
Зеландия ла Австралиянын фонарьчылары чыгатын. Олор
фонарьларын жарыткалап койоло, уйуктаарга жадатын. Олор-
ды ээчий Кыдаттын фонарьчыларына сандыражатын ой жеде-
тен. Бийелеп ийеле, олор көжөгө ажыра база жылыып калар.
Ойно Россия ла Индиянын фонарьчыларына иш башталатын.
Ойно Африка ла Европада фонарьлар күйе беретен. Онон
Түштүк Америкада. Арт учында — Түндүк Америкада. Олор
качан да жастырбайтын, сценага кем де эйинен озо чыкпайтын.
Мыны көрөргө чындап та сүрекей солун ла кайкамчылу болгон
деп чынын айдар керек.

Жаңыс ла Түндүк ле Түштүк полюстарда сок жаңыс фона-
рин күүдүрөтөн эки фонарьчы коот ло жайым журтаган: олорго
бойынын ижиле жылына жүк ле эки катаптан уружарга кели-
жип турган.

XVII

Коркушту тилгереги тудуп келгенде, кезикте эрик жокто
кижи төгүндөнип те ийген турар. Шак анайып фонарьчылар
керегинде куучындап жада, мен чындыктап бир эмеш тууралай
бергем. Бистин планетаны жакшы билбейтен улус мыны угала,
ол керегинде саң тескери билгилеп албазын деп чала чочып
турум. Улустар Жер үстинде сүрекей ле көп жер ээлебей жат.
Онын эки миллиардка шыдар эл-жсны, жуунга чылап, жуулып
келеле, жаңыс жерге тура бергежин, олор бастыразы жаба узун-
ны-тууразы жирме милден ашпас жерге бада берер эди. Бүткүл
кижиликти Тымк тенгистин бир кичинек ле деген ортолгына
чого салып койор аргалу.

Мынайып айтсагар, жаан улус слерге бүтпези жарт. Олор

бойлорын көп лө јер ээлеп турганыс деп бодогылап јат. Олор бойлорына баобабтардый јаан ла улуркак көрүнетен болбайсын. Слер дезе олорло бу керегинде тын керчешпей, олорго чокум чот өткүрип ийзин деп јөп берзегер, олор карын јарадып угар. Олорго цифра, тоо ло дегенин угарга кереес, јакшызынып, торт ло јантыгынан јада берерге туратанын билбейтен бедеер. Је слер андый арифметикага кайран өйди тегин коротпогор. Онон бир де туза јок. А слер онызы јогынаң да меге бүдүп јадыгар.

Учы түбинде Јерге келип, Қичинек каан-уул бир тынартынду немеге учурабай, алаң кайкады. Ол керек дезе јастыра-ла, кандый бир өскө планетага азып-тозуп түштим эмеш пе деп те сананып калды. Је бу өйдө јанындагы кумакта чала айсары өңдү, тегерийте күрмелеле, јаткан неме кыймык этти.

— Јакшы ба — деп, Қичинек каан-уул бодоштыра эзен-дешти.

— Јакшы, јакшы ба — деп, удур јаалан унчукты.

— Қажы планетага келип түшкен кижиди мен?

— Јерге — деп, јаалан айтты. — Африкага.

— Чын ла ба? А не, Јерде улус јок по?

— Бу чөл. Чөлдө кем де јуртабай јат. Је Јер бойы сүрекей јаан.

Қичинек каан-уул ташка отурып, көстөрин өрө көдүрүп, тенерини ајыктады.

— Јылдыстар ненин учун суркуражып турганын билерге санангам — деп, ол санааркап эрмектенди. — Байла, қажы ла кижиди бойының јылдызын озолу-сонду танып таап турзын деп, олор јарык чачып мелтирежетен болор. Көрсөң дә, туку ол менин планетам! Шак ла бистин үстибисте... Је ого јетире кандый бийик, кандый узак!

— Јараш планета эмитир — деп, јаалан айдат. — Је сен мында, јерде, нени эдейин деп?

— Мен чечегимле өөркөжөлө, келгем — деп, Қичинек каан-уул агын-чегин айдып берди.

— А, андый керек турбай...

Экүлези кезек өйгө кыныс этпей, тым боло бердилер.



— Же улустар кайда не? — деп, Кичинек каан-уул анчамынча болбой туруп, чала жоксынып сурады. — Кандый да болзо, чөлдө база эрикчил ле эмтир...

— Улустар ортодо түнгей ле андый ок эрикчил — деп, жылан билееркеди.

Кичинек каан-уул оны лаптап аыктап айтты:

— Сен база сан ла башка тынду. Сабардан жоон эмес...

— Андый да болзом, менде кааннын сабарынан артык ийде бар — деп, жылан жөпсинбей айткан.

Кичинек каан-уул күлүмзиренип ийди:

— Сенин андый сүрекей күчин неде? Бут-кол жок сенде. Сенин жоруктап та жүрер арган жок...

— Мен сени кандый да кереп жетирбес жерге жетиргедий-им — деп, жылан айдала, Кичинек каан-уулдын жодозына алтын билек чилеп ороло берди.

— Менин тийген кажы ла кижы, кандый да ады-чуузы чыккан күлүк болзын, бай жок, чыккан жерине кыйалта жок бурылып жадар жаңду — деп, жылан эрмектенет. — Же сен ару, сен жылдыстан келген...

Кичинек каан-уул каруузын жандырбады.

— Сени көрүп, ичим ачыйт — деп, жылан куучынын улалтат ла. — Сен бу таштый кату Жерде чек уйан, сеге мында күч болор. Же планетанды таштап барган күнингди эске алынып, коркушту бууныгып, кунуга берзен, мен бир болужым жетирим. Мен сени...

— Айтканынды онгодоым, жакшы онгодоым — деп, Кичинек каан-уул ого удур унчукты. — Же ненин учун сен сүре ле чике айтпай жадын?

— Мен бастыра керектерди чын-чике бүдүрүп жадым — деп, жылан айткан.

Экүлези кынгыс этпей, тым боло бердилер.

XVIII

Кичинек каан-уул ээн чөлди өдүп, кемге де учурабаган. Бу өйдин туркунына ого жүк ле үч желектү, өни жок бир кичинек чечек көрүнгөн...

— Эзен — деп, Кичинек каан-уул энчейип, ого айткан.

— Эзен — деп, чечек каруузын берди.

— Улустар кайда, билетен бе? — деп, Кичинек каан-уул жалакай сураган.

Чечек качан да бир тушта онын жаныла өдүп барган караванды көргөн болгон.

— Улустар дейзин бе? А, чын да дезен... Олор бастыразы ла алту эмезе жетү болор керек. Олорды көргөнимнен бери көп жылдар өдүп калды. Же эмди ол улусты кайдан истеп, кайдан табарын кем де билбес. Олорды салкын айдап жүрген болор. Олордын тамыр-тазыл жогы өткүре жаман болгодый.

— Жакшы болзын — деп, Кичинек каан-уул колын жангыган.

— Жакшы жет — деп, чечек ээчий айтты.



XIX

Кичинек каан-уул бийик кырдын бажына чыкты. Ол мынаг озо тизезинче болгон үч вулканынан өскө тайга-таш деп неме көргөн эмес. Оңүп калган вулканы ого отургуш болгон. Ол бу тужында: «Бу бийик кырдын бажынан мен бүткүл планетаны ла онын улузын текши көрүп ийерим» — деп иженип сананган. Је ийнедий чичке ле курч сүмерлерден өскө, ого не де көрүнбеди.

— Јакшы ба — деп, ол бодоштыра эзендешти.

— Јакшы, јакшы ба... ба... ба... — деп, јанылга унчукты.

— Слер кем? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Слер кем... кем... кем... — деп, јанылга унчукты.

— Најылар бололы, мен чек јаныскан — деп, ол ал-санаага түжүп кыйгырды.

— Јангыскан... јангыскан... јангыскан... — деп, јанылга унчукты.

«Кандый санг башка планета!» — деп, Кичинек каан-уул сананган. — Усти јара какшап калган, бастыра ийнедий учалгак, текши кујурлу. Јаткан улузынын санаазы чала кириш-чыгыш болгодый. Олор кижиденг эрмек сурабас, айтканынды удура өткөнип турар... Менинг јеримдеги чечек, менинг көөркийим ле јангыс сүүнчим, эрмек-куучынды сүре ле бойы озо баштайтан эди, јок, бу кижиле кайкаар, санг ла башка планета эмтир».

XX

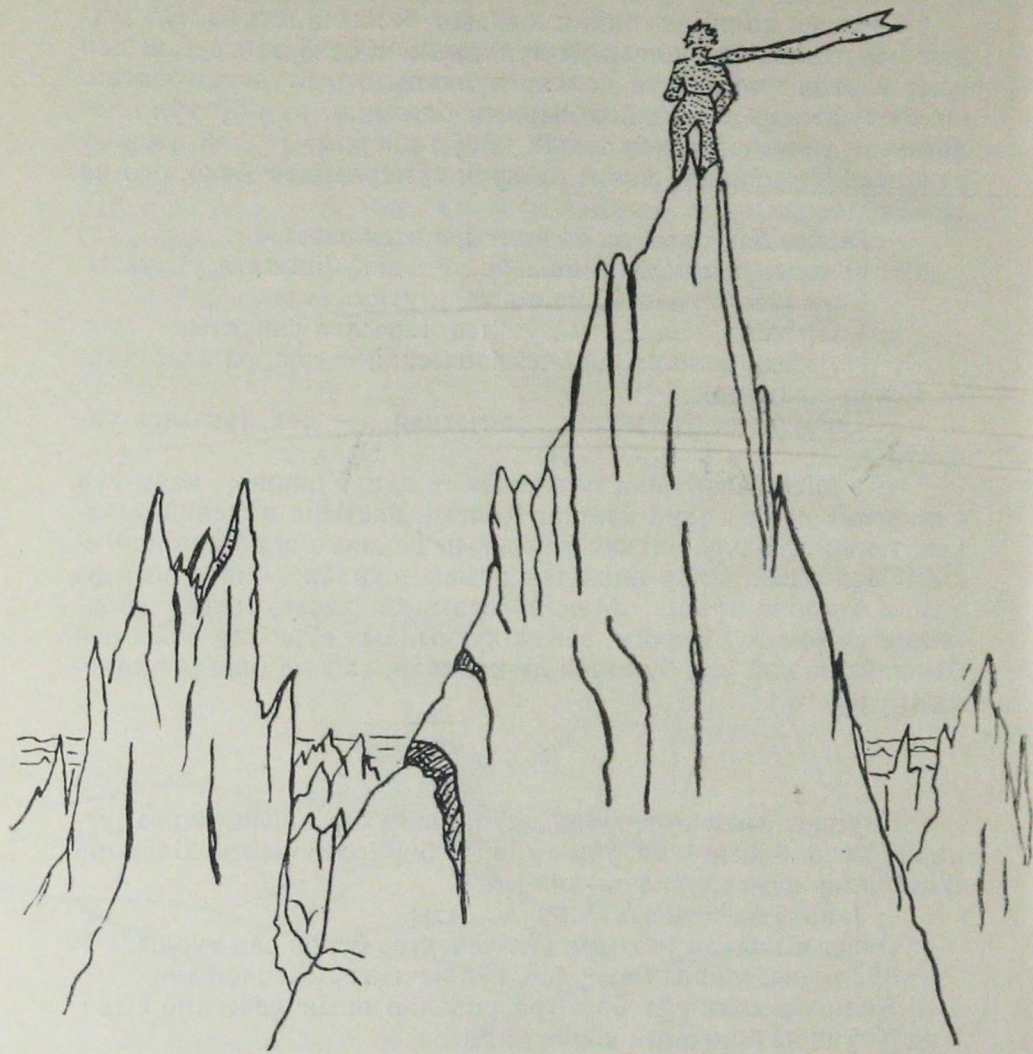
Кичинек каан-уул чөлдү өдүп, тайгалар ажып, карга-јутка алдырып барып јада, учы-түбинде бир јолго чыкты. Бастыра бар јолдор дезе улуска экелип јат.

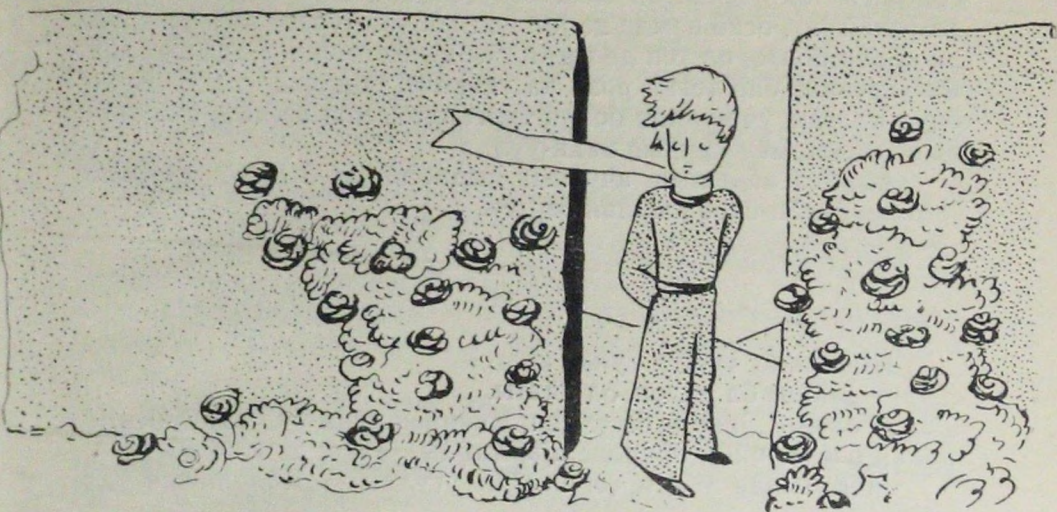
— Јакшы ба — деп, каан-уул айтты.

Онын алдында толтыра гүл-чечектер өскөн сад турды.

— Јакшы, јакшы ба — деп, гүл-чечектер эзендешкен.

Кичинек каан-уул бастыра розалар онын чечегине сыраңай жүзүндеш болгонын көрүп ийди.





— Слер кем? — деп, Кичинек каан-уул кайкап сураган.
— Бис гүл-чечектер — деп, гүл-чечектер каруун бердилер.
— Андый ба — деп, Кичинек каан-уул жүк арайдан ун-
чуккан.

Ол бу өйдө бойына коркушту ырызы жок деп көрүнгөн. Жаражай көөркийи ого жаантайын ла: «Орчылангнын үстинде мендий чечек жок» — деп айдып туратаны санаазына кирди. Эмди дезе жангыс ла бу бир садта ого түп-түнгеи андый ок беш мунг чечек туру!

«Мыны көргөн болзо, ол кандый тыг ачынгай не! — деп, Кичинек каан-уул сананган. — Оос туттуруп каткыга калбаска, көөркийек канайып, тыны үзүлип бараткандый, жөдүлденип, өлөөчи болуп ыраланар эди. А меге дезе онын чөрчөктөгөнни угарга, жаан тымылу кижини чилеп, оны наайлу кичеерге келижер эди, онойтпогончо база болбос, не дезе мени өчөөр-ченеер ле деп тура, ол чындап та өлөйин деп табар...»

Онон ол мынайда база сананган: «Бойымды ак-жарыкта

сок жагыс бир чечектин ээзи мен деп, андый чечек өскө кайда да өспөй жат, өскө кемде де жок деп көөрөп жүрген эмтирим, эмди көрөр болзо, ол теп ле тегин гүл-чечек эмтир. Кармай алайын дегеним, бир тегин роза ла тиземче, бирүзи туку качан өчүп калган, үч вулкан болуп турганда... мен мынын кийининде не кижн, мен кандый каан-уул...»

Анайда айдынып, ачузына чыдабай, ол өлөнгө көгкөрө жадала, өксөп-өксөп ыйлай берген.

XXI

Шак ла бу тушта Түлкү келген.

— Жакшы ба — деп, ол айтты.

— Жакшы, жакшы ба — деп, Кичинек каан-уул каруузын жа-лакай берди, онон эбиреде аыктанды, же кем де көрүнбеди.

Мен мында — деп, ол ок үн угулды. — Яблонянын алдында...

— Сен кем? — деп, Кичинек каан-уул сурады. — Кандый кеберкек эдин!



— Мен Түлкү — деп, Түлкү айтты.

— Мениле кожо ойнозон — деп, Кичинек каан-уул сураган айас айдынды. — Эригип турганым коркуш...

— Кожо ойноор аргам жок — деп, Түлкү мойноды. — Мени колго үредип койгон эмес, мен жерлик тынду.

— Же андый болзо, меге тарынба — деп, Кичинек каан-уул айтты.

Оног анча-мынча сананып, сурады:

— «Колго үредер» дегени не?

— Сен бу жердин эмес эмтирин — деп, Түлкү сезип пйди. — Мында сен нени бедреп, истеп жүргөн болотон?

— Улус бедреп жадым — деп, Кичинек каан-уул каруузын жандырып, Түлкүдөг каттап ла сурады: — «Колго үредер» дегени не?

— Улустарда мылтык бар, олар андагылап жүредилер. Мынызы өткүре жаман! Анайда ок озор такаа-куштар тудуп азырап жат. Мынызы өткүре жакшы. Олордын өскө жакшызы жок эмей. А сен база такаа бедреп жүрүң бе?

— Жок — деп, Кичинек каан-уул айтты. — Најылар бедреп жүрүм. Же «колго үредер» дегени не, сен айдатаң ба, жок по?

— Бу кажы чакта ундылып калган жаң болор — деп, Түлкү жартады. — Ол ичине киргенди тудуп, бойына үредип алар дегени.

— Бойына үредип алар дедин бе?

— Шак андый — деп, Түлкү айтты. — Эм үстине сен меге түмен балдардан бир де башкаң жок, кичинек уулчактый көрүнедин. Онын учун меге керектү эмезинг. Мен де сеге керектү эмес. Мен десе сеге түмен түлкүлердий ок түлкү деп көрүнедим. Же качан сен мени колго үредип алзаң, бис экү бой-бойыска керектү болуп каларыс. Бой-бойыска үренижип, жоксыныжып турарыс. Сен меге бу жер үстинде эң ле кару ла көргөн жаңызым болорын. Мен де сеге бу жер үстинде база көргөн жаңызың болорым...

— Мен ондоп баштадым — деп, Кичинек каан-уул терен сананып айдынган. — Бир гүл-чечек болгон... ол мени, байла, база үредип алган болор...

— Андый да болордон маат жок — деп, Түлкү жөпсинди. —
Жер үстинде не болбой жат деер!

— Бу жер үстинде болгон неме эмес — деп, Кичинек каан-
уул айда салды.

Түлкү алан кайкап калды.

— Өскө планетада ба?

— Эйе.

— А ол планетада ангчылар бар ба?

— Жок.

— Кандый солун! А такаалар бар ба?

— Жок.

— Телекейи текши неме ак-жарыкта жок эмей! — деп, Түл-
кү улу тынды.

Эмеш унчукпай отурала, байагы куучынына катап бу-
рылды:

— Менин жүрген жүрүмүм эрикчелдү ле неме. Мен такаа-
лар кетейдим, улус дезе мени кетегилеп жат. Бастыра такаалар
бир түңгей, улус база бир түңгей. Эриги ле жоктын жүрүмин жү-
рүм. Же сен мени бойыңа үредип алзан, менин жүрүмүм күн
тийгендий жарый түжер эди. Мунг улустын базыдынанг сенин
басканыңды мен аңылап, танып турар эдим. Тегин анайда,
улустын базыдын уккан ла тарый, мен сурт эдип качып, ичеге-
ним түбине жажына бередим. Же сенин базыдын меге музыка-
дый болор, бастыра өзөк-буурыма жайылар, мен сүүнип, сени
уткып, удур а чыга мантап келер эдим. Туку анаар көрзөн дө!
Туку анда, жалаңдарда, быжып жаткан буудайды сен көрүп
туруң ба? Мен аш жибейтем. Меге мажактар керек жок. Ашту
жалаңдар мени жылбиркетпей жат, олорды көрүп, мен санаага
алдыртпайдым. Онызы кунукчыл! Же сенин чачың алтындый.
Мени үредип алган тужында, кайкамчылу боло берер эди! Ал-
тын буудайды сеге түңгейлеп көрүп, сүре ле сени эске алынып
жүрер эдим. Буудайдын эзинге араай энгилип шылыраган табы-
жын мен жакшызынып угар эдим...

Мынайда айдынып божойло, Түлкү унчукпай, Кичинек
каан-уулга узак көрүп отурды. Анча-мынча болбой:

— Мени үредип алзан, је бе! — деп, ол јайнаган чылап отурган.

— Мойнобос то эдим — деп, Кичинек каан-уул ого каруузын јандырган, — је менде ой сүрекей ас. Меге најылар таап, көп-көп неме билип алар керек.

— Кичи јангыс ла үредип алган немени јакшы билип алар аргалу — деп, Түлкү айтты. — Је улуска эмди не-немени јакшы билерге бош ой болбой јат. Олор ончо ло немени магазиннег эдүлү садып алат. Је најы-нөкөрлөр садып турган магазиндер кайда да јок ине, онын учун улус эмди најы деп немени билбей барган, нак болорын ундынып, бой-бойына кылагдажып, каныгып, там ары барып јат. А сен најылу болойын дезег, мени бойына үредип ал!

— Уредип аларга нени эдер керек! — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Бачымдабас керек — деп, Түлкү јартады. — Элден озо сен туку анда, эмеш ырада, элөнгө отуруп ал — шак анайда сакып отур. Мен сеге көс кырыла көрүп салып отураарым, сен десе оозын ачпай, шык ла эткен отур, эрмек айтпа. Сөстөр бой-бойын билижерине јангыс ла чаптыгын јетирип јат. Онон сен күн ле сайын эмештенг јууктай отуруп башта...

Эртезинде Кичинек каан-уул байагы јерге база ла келди.

— Јаантайын бир өйдө келип турзан торт — деп, Түлкү јөптөди. — Сен, темдектезе, торт часта келип турзан, мен бир час озолодо сүүнип, көкип чыгарым. Туштажар эй јууктаган сайын мен там ла энчикпей барарым. Јөптөшкөн час једе берзе, јүрегим сыстап, чочып баштаарым. Сакылтанын сызын, ырыстын баазын шак анайда билип јат! А качан озолу-соғду келип турзан, мен јүрегимди эртеледен кажы часка белетее-рин билбей турарым... Јанжыккан ээжини буспас керек.

— Јанжыккан ээжи дегени не? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Бу база туку качан ундылып калган неме — деп, Түлкү ого јартап берди. — Онын шылтузында бир күн өскөлөринен,



бир час — арткандарынан башка, ангылу деп бодолып, темдектелип турган болуп жат. Темдек эдип алза, менин анчыларымда мындый ээжи бар: озор кажы ла четверг сайын деремненин кыстарыла бийе салып жат. Меге бу четверг күн кандый макалузын айтпа! Бу күнде меге коот ло жайым, коркор неме жок. Мен соодонып, бир де жалтанбай үзүмдү садка

жетире барып келедим. Же, качан анчылар келишкен ле күнде бийелеген болзо, меге бастыра күндер жангыс аай билдирип, кажы ла алтамда анчынын огынан жалтанып, мен амыраартыштанар дегенин билбес эдим.

Онойып Кичинек каан-уул Түлкүни бойына үредип алды. Же айрылыжар ой келди.

— Сен бойың бурулу — деп, Кичинек каан-уул айткан. — Мен сенин жүрегинди сыстадып барар күүним жок болгон, сен бойың «үредип ле ал, үредип ле ал» деп турган жокпон...

— Андый эмей аа — деп, Түлкү айтты.

— Же сен жарт ла ыйлаар эмейиң, ыйлаарың!

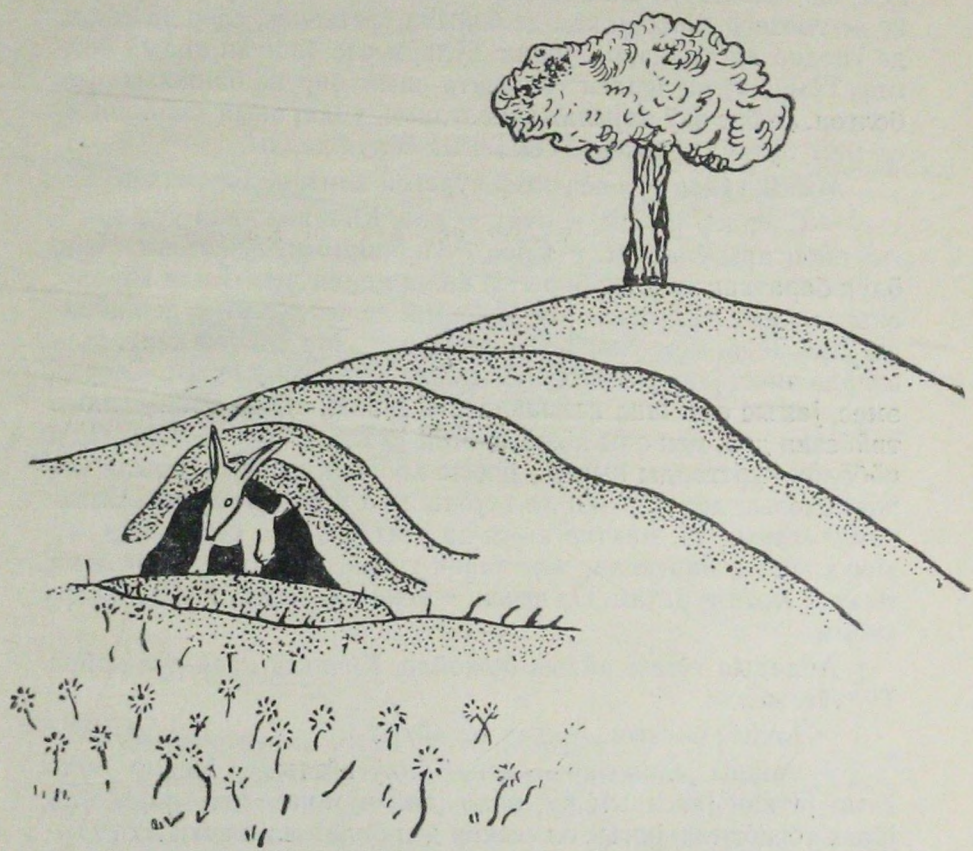
— Андый эмей аа.

— Айдарда, сеге менин жаманым жеткен турбай.

— Жок — деп, Түлкү жөпсинбей бажын жайкады, — сенин жаманың жетпеген. Меге жакшы. Сенин барың жакшы. Алтын буудай керегинде нени айткан эдим, санаага кирет пе.

Ол унчукпай барды. Оноң мынайда кошты:

— Барып гүл-чечектерди база қатап көрүп кел. Олорды көрөлө, сенин чечегин ак-жарыкта сок жангыс эмтир деп, сен би-



лип аларын. Онон мениле јакшылажарга келзен, мен сеге бир јажыт айдып берерим. Ол менин сеге берген сый-белегим болор.

Кичинек каан-уул гүл-чечектерди көрүп аларга барды.

— Слерлер менин чечегиме кичинек те түнгей эмезеер — деп, ол чечектерге аланзыбай айткан. — Слерлер эм үстүне не де эмезеер. Слерди кем де бойына үреткелек, слер де кемди де үредип албаганаар. Менин Түлкүм озо баштап андый болгон. Түмен-түлкүлдерден ол тушта онын бир де башказы јок болгон. Је бис экү најылажып алганыс, эмди, онын кийининде, ол меге бүткүл телекейде сок јангыс болуп калды.

Мыны уккан гүл-чечектер сүрекей кемзине бергендер.

— Слерлер јараш, је куру — деп, Кичинек каан-уул эрмегин онон ары улалтат. — Слер учун өлөргө күүнзебезинг. Чын, өдүп бараткан кандый бир туш киж менин чечегимди көрбө, оны слерден ле артыгы јок, чечектий ле чечек эмтир деп айдары јарт. Је ол меге слерден ончогордон јаба чик јок кару. Мен слерди эмес, јангыс оны күнүн сайын сугарган эмейим. Слерди эмес, јангыс оны шил какпакла мен јапкан эдим. Эзин-салкын тийбезин деп, мен оны көжөгөлөгөн јогым ба. Ол чечегим учун көбөлөк-курттарды кырып, јүк ле көбөлөк чыксын, оныла кожо ойнозын деп бир-эки ле куртты мен тирү артыргам. Онын комудаганын да, мактанганын да угатан эдим, керек дезе ол унчукпай да барганда, мен каран-туйук, кулагым серт эдип тындаланып туратам. Ол чечек — менин чечегим. Менин көөр-кийим.

Айдарын түгезе айдып божойло, Кичинек каан-уул кайра Түлкүге келди.

— Јакшы болзын... — деп, ол айтты.

— Јакшы једип бар — деп, Түлкү айтты. — Менин сеге ачып јаткан јажыдым бу, ондо јаан чүм-чам јок: јангыс ла јүрек көспөкчил, јангыс ол сескир деп билип ал, качан да ундыбай јүр. Эң јаанын, эң учурлузын көскө лө көрүп албазың.

Ундып койбоско Кичинек каан-уул Түлкүни ээчий катап айтты:



— Эң учурлузын көслө көрүп албазың.

— Сенин чечегин сеге кару, онын шылтагы: сен ого бастыра бойыңды беринип койгоңунанг улам.

Ундып койбоско Кичинек каан-уул Түлкүни ээчий катап айтты.

— Бастыра бойымды беринип койгоңымнанг улам...

— Улус бу чындыкты база ундып койгон — деп, Түлкү айт-

ты, — је сен ундыба: кемдерди үредип алзан, олордын басты-разы учун сен эр-жакына каруулу деп билип жүр. Сен чечегинг учун каруулу.

Ундып койбоско кичинек каан-уул Түлкүни ээчий катап айтты:

— Мен чечегим учун каруулу.

XXII

— Якшы ба — деп, Кичинек каан-уул эзендешкен.

— Якшы, якшы ба — деп, темир жолчы каруузын жандырды.

— Сен мында нени эдип жадын? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Пассажирлерди аңылап жадым — деп, темир жолчы каруузын жандырды. — Бир уула мунг кижиденг поездтерге отургузып, эки башка аткарып жадым: бирүзин — онг жаны жаар, экинчизин — сол жаны жаар.

Анайып эрмектешип турганча, жарык көзнөктөрүн жалтырадып, күзүреген түрген поезд өдө конордо, темир жолчынын бутказы селендеп калды.

— Бу неге мендеп, үкүстеп бараткан улус — деп, Кичинек каан-уул кайкады. — Олор нени жылытып койоло, бедреп жүрген болотон?

— Онызын машинист бойы да билбес — деп, темир жолчы кимиренди.

Онойып эрмектешип турганча, жарык отторын жалтырадып, күзүреген база бир түрген поезд темир жолчынын бутказын селендедип өдө берди.

— Байагылары бурылып келеткен бе? — деп, Кичинек каан-уул кайкап сурады.

— Жок, булар өскө — деп, темир жолчы каруузын жандырды. — Бу удур келеткен поезд.

— Азый жаткан жер жаман болгон учун саңг тескери бараткан улус па бу?

— Бис јок јерде үзе јакшы — деп, темир јолчы кимиренди. Онойып эрмектежип турганча, күзүрөп, јалтырап үчинчи түрген поезд өдө конды.

— Булар байагы баштап өткөндөрине једер деп амадап бараткан ба? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Олор неге де амадабай јат — деп, темир јолчы унчукты. — Олор вагондордо уйуктап јат, эмезе отурып, оозын јаан-јаан ачып, эстегилеп барадар јанду улус. Јаңыс балдар тумчуктарыла көзнөккө түртүлгилеп сонуркаган көргилейт.

— Јаңыс ла балдар нени бедреп жүргенин билип јат — деп, Кичинек каан-уул ајарулу унчукты. — Олор ал-санаазын өөн бөстөг эткен наадайга беринип, сүреен карузып, качан онызын колынаг айрып алгажын, ыйлашкылап турар...

— Ырызы андый — деп, темир јолчы кимиренди.

XXIII

— Јакшы ба — деп, Кичинек каан-уул эзендешкен.

— Јакшы, јакшы ба — деп, садучы каруузын јандырган.

Ол кижинин суузынын кандырап пилюлялар садын тур-



ган эмтир. Бир андый пилюляны ажырып ийзен — бир недеде суузабай жүрерин.

— Буларды слер неге болуп садып турганаар? — деп, Кичинек каан-уул сурады.

— Олор көп ой чеберлеп јат — деп, садучы каруузын јандырды. — Билеечи специалист улустын чоды аайынча, бу пилюлялардын шылтузында бир недеде бежен үч минут чеберлеп алар аргалу.

— Бу бежен үч минутка нени эдетен?

— Нени күүнзеерин.

«Менде бежен үч минут бош ой болгон болзо — деп, Кичинек каан-уул сананды, — мен көп опсыркабай, тогмок сууга барып келер эдим...».

XXIV

Мен аварияга учураганымнан бери бир недеде өдүп калды, пилюля садып отурган кижери керегинде угуп тура, калганчы уурт сууны ичип ийген эмтирим.

— Чындап та — деп, мен Кичинек каан-уулга айттым, — бу сенин айдып турган куучыныгы угарга сүреен јилбүлү, је мен эмдиге самоледымды јазап алгалак эдим, менде бир де тамчы суу артпады, онын учун тогмок сууга барып келетен арга табылган болзо, мен де база бойымды јаан ырысту деп бо-доор эдим.

— Менин најылашкан Түлкү...

— Экем, меге эмди Түлкү керегинде угарга бош јок деп билзен!

— Неге?

— Не дезе, каным кадып өлөтөним учун...

Суу јогынан шыразы ла өлүм ортодо кандый колбу бар болгонын ол сеспеди ошкош, онын учун меге јөпсинбей, мынайда айткан:

— Өлөтөн дө туш болзо, најын бары јакшы. Сананарга јенгил. Түлкүле најылашканыма мен сүрекей сүүнип жүрбей...

«Ол мени кандый жеткер сакып алганын чек сеспей жат. Же ол бойы торт ло суузаш дегенин бу жажында көргөн эмес, кайдан билзин. Ого күн чогы ла болзо, алдырбас эмей...»

Мен мыны чыгара айтпай, ичимде ле сананып калдым. Же Кичинек каан-уул мен жаар лаптап көрүп, мынайда айдынды:

— Мен де суузап турум... тур, барып кутук суу бедреп табалык.

Учы-кыйузы жок чөлдөгү бодоп, көргөн көскө салдырып, сууалгыш бедреитен дегени кандый сөс болотон деп колымла жагып ийдим. Же андый да болзо, бис суу бедреерге бардыс.

Жол узун болгон. Унчугышпай бис база узак ла барганыс. Удабай бозом кирип, тегериде жылдыстар чыгып баштады. Суузаганымнан бажым эмештен айланып, көзим карануйлап, жылдыстарды түжимде көрүп турганымдый жүк арайдан бараттым. Кичинек каан-уулдын айтканы улам ла сагыжыма кирип, учында энчикпей сурадым:

— Айдарда, сен де суузайтан турбайың?

Же ол каруузын жандырбады. Ол тегине ле:

— Суу жүрекке де керек эмей — деп айтты.

Онын ол не учурлу айтканын ондобогон до болзом, унчукпадым. Такып сурулап-шылазан да, онон база сөс чыкпазын мен билеп тургам.

Ол арыды. Кумакка отурды. Мен жанына отура түштим. Саат-маат кыгыс этпей отурдыс. Ойиндо ол мынайда айтты:

— Жылдыстар сүрекей жараш, не десе анда кайда да бир чечек өзүп жат, жылдыстар онын жаркынын бойына алынып, суркуражып турганы ол... Же ол мынан көскө көрүнбес чечек...

— Ондый эмей аа — деп айдында толкуланып жаткан кумакты аяктап, өскө айдар сөс таппадым.

— Чөл дө жараш... — деп, Кичинек каан-уул кожуп айтты.

Чын айткан. Чөл меге жаантайын жарап туратан. Кумакту төндө отурамын. Эш-неме көрүнбес. Же андый да болзо тымыкта не де жаркындалып турар. Ол не болгонын мен сананып чат таппайтам...

— Билерин бе, чөлдин жаражы неде? — деп, ол айтты. —

Кайда да онын бир жеринде суучактар жажынгылап жат...

Мен кайкап, серт эткем, кенетийин кумактан жаркындалып чыгып турган кайкамчылу жарыктын жажыдын эмди жаңы ла сескем! Качан да, кичинек-кичинек бала тужымда, мен бир эски турада жаткан эдим. Ол турада жажырып койгон алтын-мөнгүн жөөжө бар деп айдыжатан. Ол жөөжө анайда ла табылбай артып калган; айса болзо, оны кем де бедреп таппаган, эмезе оны жазап бедреген де кижиге жок болгон. Же шак онын ла шылтузында ол тура илбизин-тармага тартыргандый туратан эди, а неге дезен, ол бойынын жүрегинде чындап та кандый да жажытты сугуп алала, улуска ачар күүни жок болгон.

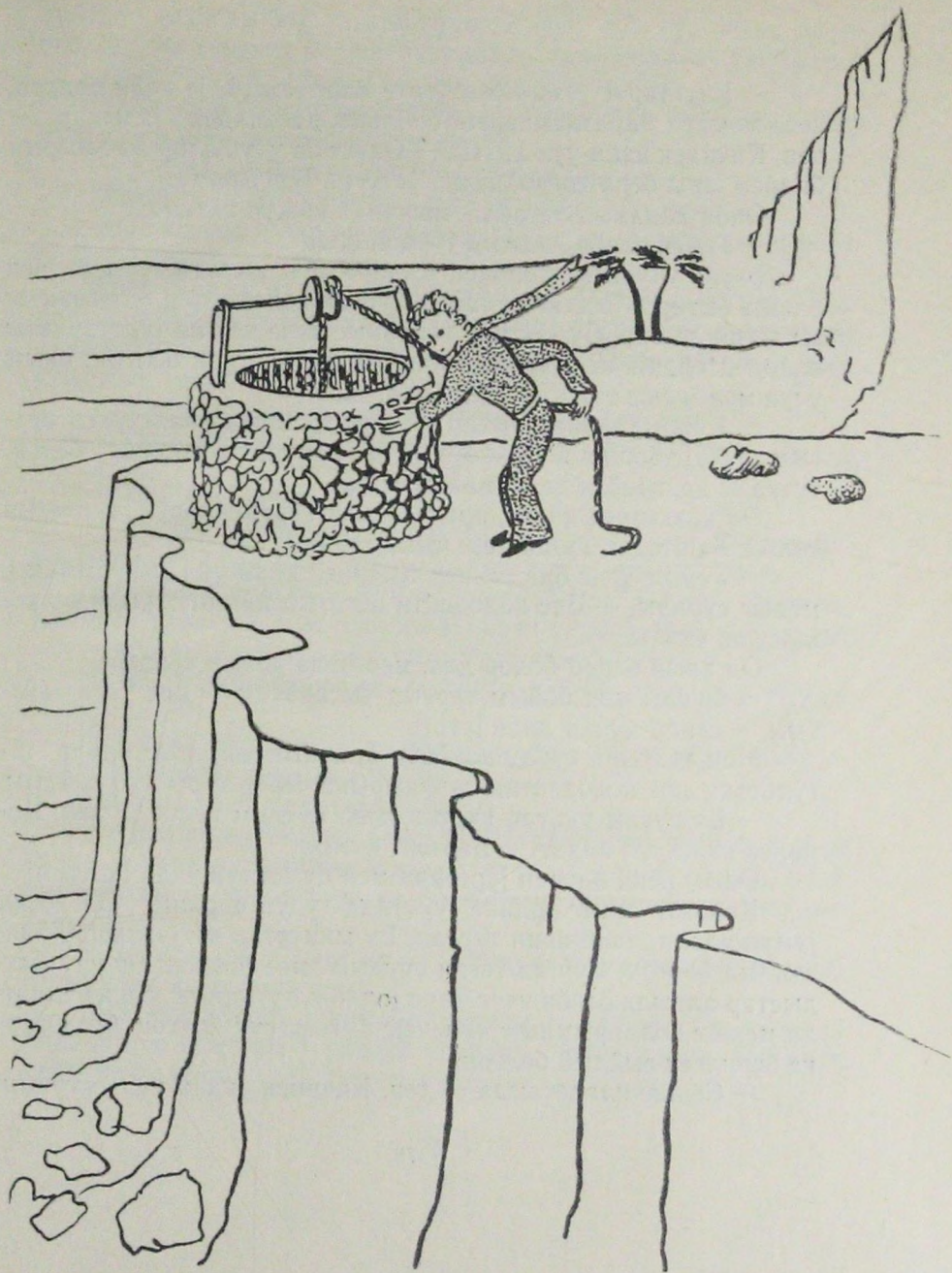
— Чын — дедим. — Тура болзын ол, жылдыс эмезе чөл дө болзын ол, чындап та айтса, эн ле жараш неме — көскө көрүнбейтени.

— Түлкү најымнын айтканыла учы-учында жөпсингенине мен сүрекей сүүнип турум — деп, Кичинек каан-уул унчукты.

Оног ол уйуктай берерде, мен оны чеп-чек колыма кодүрүп алып, ичкери бастым. Менин жүрегим тын согулып турган. Меге колымда бек эмес, оодылчан жөөжөнү чебер аппараткамдый бодолгон. Бистин жер үстинде мынан оодылчан неме жоктый бодолгон. Айдын жарыгында онын куп-куу маңдайын, жабык кирбиктерин ле эзинге элбиреген алтын-торко чачын ажыктап барада, мен бойыма бу ончозы жүк тышты ла кабыгы деп ичимде айдыгам. Эн учурлузы — көскө көрүнбейтени болуп жат...

Онын чала ачык эриндери уйку аразында күлүмзиренип ийерде, мен бойыма мынайда база айдындым: «Бу уйуктап жаткан Кичинек каан-уул бойынын чечегин качан да ундыбай жат, ол чечегине жаантайын чындык, ол чечек жаантайын онын жүрегинде, керек десе уйуктап та жатканда, чечектин кебери онын ичинде жарыткыш кептү жалбырап, оны бойына имдеп, тартып турганы анчадала көрүмжилү... Анайда сананып, ол көскө көрүп турганынан чик жок сыныгу ла эрке болгонын мен ондогом. Жарыткыштарды чеберлеер керек: эзин салкыннын экпини оморды өчүрө согуп та ийерден маат жок...

Анайып мен бараткам — а таг алдында кенетийин кутук сууга жеттим.



— Улустар түрген поездтерге кире конуп, је нени бедреп, неге мендеп бараткандарын бойлоры да билбей јадылар — деп, Кичинек каан-уул айтты. — Онын да учун олор ач-амырын билбей, ары-бери согуландап, үстүгип жүргүлейт...

Оноң сананып отурала, мынайда кожуп айткан:

— Темей сарбандажып турбай олор...

Биске учураган колодец Сахарадагы колодецтерден чек башка эмтир. Мындагы туштап турган колодецтер — кумактагы тегин ле оро. Бу бистин тапканыс десе чек ле журттардагы колодецтердий. Же жуугында кандый да жург жок болгон, онын учун мен мыны түжимде деп бодогом.

— Кижн кайкаар эмтир — деп, Кичинек каан-уулга айттым, — сан башка неме, көрзөң дө, мында бастыразы белен: тутказы да, көнөги де, армакчызы да...

Ол каткырып ийеле, армакчызын тартып көрүп, тутказын толгоп баштады. Тутка десе чыкырай берди.

— Угуп турун ба? — деп, Кичинек каан-уул тындаланып, менен сурады. — Бис колодецти ойгозып ийгенис, эмди ол коңдондоп чыкты...

Ол арий берер болор деп, мен чала чочып турдым.

— Сууны мен бойым тартып чыгаратам — деп ого айттым, — сенин күчин арай жетпес.

Мен толтыра суулу көнөкти араайын чыгарып алала, төгүлбезин деп, колодецтин таш кырына чебер тургузып койдым.

— Бу сууны ууртап-ууртап ичер күүним келет — деп, Кичинек каан-уул айдат. — Берзең, ичейин!

Онын нени бедреп жүргенин мен бу ла тужунда билдим!

Көнөкти онын эрдине жууктада тудуп бердим. Ол көзин жумуп алала, ичип-ичип турган. Бу минуттар эн жаркынду жылгалдый болгон. Суу да тегин суудый эмес болгон. Бу суу жылдыстар алдыла өткөн узун-узун жолдон, тутканын чыкыртынан ла менин колдорымнын күчинең бүткен суу болгон. Ол жүрекке берилген сыйдый болгон.

— Сенин планетанда — деп, Кичинек каан-уул куучын-

дайт, — улустар бир садтыг ичинде беш мун гүл-чечек өскүрет, же... эн керектү бедреп турганын таап болбой жадылар...

Таап болбой жадылар — деп, мен жөпсиндим.

— Же олор бедреп турганын сок жагыс бир чечектен, бир уурт суудан таап алар аргалу ине...

— Андый эмей аа — деп, мен жөпсиндим.

Кичинек каан-уул база катап мынайда айткан:

— Же көстөр — сокор. Жүрекке, жагыс ла жүрекке салдырып, бедреер керек.

Мен суудан ичтим. Серий түштим. Тынарга женил. Таг алдында кумак мөттий алтын өңдү боло берет. Онон улам мен бойымды там үстине ырысту деп бодоп турдым. Кунугып, мен кайдан эдим?..

Кичинек каан-уул жагыма катап отура түшти:

— Сеге айткан сөсти тударга керек — деп жалакай үниле унчукты.

— Кандый сөсти?

— Ол бир менин куражыма нокто эдип беретен болгонуңды ундып койдың ба?.. Мен ол чечек учун каруулу инем.

Карманымнан бойымның журуктарымды чыгара тарттым, Кичинек каан-уул десе олорды аяктап көрөлө, жаза каткырды.

— Сенин баобабтарың капустага түңгей эмитир...

А мен баобабтарымла наайлу көөрөп-оморкоп турган болгом деер!

— Сенин гүлкүңнүн кулактары десе торт уйдың мүүстериндий! Узунын кандый дейзин!

Ол база ла тала каткыра берди.

— Сен, нажы, чындык эмес. Тонг өткүре кату эмитиринг. Мен качан да, ичи ле тыштын жураган жупа жыланнан башка, база нени де журап көрбөгөнимди билбейтен эмезинг, не каткырып туруң?

— Же, кем жок — деп, ол мени токунадып айтты. — Балдар ол до жогынан ондоор эмей.

Мен, чындап та, эмештен токунап, ого бүдүп, куражына кийдиретен ноктоны журап ла бердим. Журугымды Кичинек каан-уулга берип жада, жүрегим нени де сезип, ширт этти.

— Сен нени де сананып-шүүп алган болгодыйың, меге де-
зе айтпай, жажырып туруң...

Je ол каруузын бербеди.

— Билеринг бе — деп, ол айткан, — эртен, слердинг Јерге
келип түшкенимнен бери туй бир жыл болор...

Эмеш унчукпай отурала, мынайда айтты:

— Менинг келип түшкен јер мынанг чек ыраак јокто...

Анайда айдала, кызара берди.

Менинг көксиме та ненинг де учун, кудаи билер оны, база
ла уур боло берди, је мен јаан айабай, оноң сурадым ла:

— Айдарда, бир неделе мынанг озо, бис экү танышкан
күн, сен бу ээн, кижн јуртынан мунг миль ыраак јерде сок ја-
ныскан тегиндү эмес јүрген турбайың? Сен ол тушта келип
түшкен јеринге ойто бурылдың ба?

Кичинек каан-уул мыны угуп, там тыңыда кызарып
чыккан.

Мен дезе чала тидинип-тидинбей база ла сурадым:

— Байла, бир жыл толгонынан улам сен бурылар деп са-
нандың ошкош?

Ол база ла кызара берди. Менинг сурактарымның бирүзи-
не де ол кыңгыс эдип каруу бербеген, је качан кызарганда,
онызы «эйе» дегени, андый эмес беди?

— Меге коркушту — деп, мен улу тынып, сөсти баштап ла
јадарымда, ол менин эрмегимди үзе согуп ийди:

— Ишке кирер ойиң једип келт. Машинага бар. Мен сени
мында сакыырым. Эртен эниргери кел...

Je менин санаам токунабайт. Байагы Түлкү санаама
кирди. Качан бойыңды үретиртип алзанг, кийининде ыйлаарга
да келижер.

XXVI

Қолодецтен ыраак јокто јебрен таш шибееинг артан-
калганы бар эмтир. Эртезинде энирде мен ижимди бүдүрип
койоло, байагы јерге једип јууктап келеделе, ыраагынан көр-

зөм, Қичинек каан-уул стенениң кырында будын салактадып алган отуры. Бу ок ойдо меге онын ўни угулды.

— Сен ундып койгон бо? — деп, ол сурады. — Жок, ол мында эмес болгон.

Ого кем де каруузын берип турган ошкош, не десе, Қичинек каан-уул жөпсинбей, мынайда айтканын угуп калдым:

— Онызы ондый ла, туй ла бир жыл мынанг озо, шак бу киреде болгон, је жангс башка јерде...

Мен базыдымды түргендедип ийдим. Је шибееинг јанында меге кем де көрүнбеди, угулбады. Анча-мынча болбой туруп, Қичинек каан-уул катап ла кемге де каруузын берет:

— Ондый эмей а. Сен мениң изимди кумактан таап аламын. Табала, сагы. Бүгүн түнде мен ол јерге келерим.

Стенеге јетире јирме ле метр кирези арткан, је мениң көзиме эмдиге ле неме илинип көрүнгелек.

Эмеш унчукпай турала, Қичинек каан-уул сурады:

— Сенин короның күчтү бе? Мени узак кыйнабазың ба?

Мен тура түшкөм, жүрегим чым эдип калган, је мен эмдиге ле нени де ондолок болгом.

— Эмди бар — деп, Қичинек каан-уул айдат. — Мен төмөн секирип түжейин деп.

Бу ла тужында мен төмөн көрөлө, селт эдип, чочыганыма санг өрө секирип калгам! Стенениң јанында Қичинек каан-уулга бажын көдүрип алган сары жыланак түрүлеле, јаткан эмитир. Андый жыландардын короны кижини јарым ла минутгын бажында өлтүрип салатан эди. Қарманымда колмылтыкты јоктоп сыймалап, жыланга тап эттим, је ол мениң табыжымды уккан ла тарый, јоголып-шинип бараткан суучак чылап, кумакка араайын угулар-угулбас шылырап, чала темирдинг шыгыртына түней табыш чыгарып, менгебей жылып барала, таштардын ортозына јажынып кире берди.

Қичинек каан-уулды ла аргадап түжүрип алайын деп стенеге сыраңай ла ойинде једе конгом. Ол куп-куу болуп калган эмитир.

— Қайдагы јаман ырага сен таптырттын, балам! — деп,

мен кыйгырып ийдим. — Жыландарла ненин учун эрмектежип жадыг?

Мен онын мойынынан түжүрбейтен алтын арчуулын чечтим. Чыткыдын суулап, жыжып, суу ичирдим. Же сурактар берерге тидинип болбодым. Ол меге лаптап көрүп турала, тап эдип, мойынымнан кучактап алды. Онын жүреги окко алдырган кустый чарчалып согулып турганы меге чокум угулып турды.

— Машинанын үрелген жерин таап жазап алганын меге сүүнчилү — деп, ол айткан. — Эмди сенин жанып барар арган бар...

— Сен оны кайдан билерин?!

Чек чөкөдип койгон самоледымды бүгүн кенетийин жазап алгам деп, оны сүүндирерге ле келеткен болгом ине! Ол бу керегинде билер деп мен сагыбагам, кайкаганым коркушту болды.

Же ол каруузын база ла бербей, жагыс мынайда айткан:

— Мен де бүгүн айылыма бурылып жанарым.

Ол менин жүрегимди тыг-тыг сыстадып, каркычалду мынайда кошты:

— Же менин жолым сенийинен чик жок узун да... чик жок уур да.

Бу ончозы кандый да саг башка болгон. Мен нени де аайлабай тургам. Мен оны, кичинегеш бабыйды чылап, бек кучактап турдум, же андый да болзо, ол колымнан чупчылып, тамы жаар түжүп, ырап бараткандый, кармай алып тудар, токтодып алар аргам жок немедий деп иле бодолгон...

Ол кайдаар да ырада санааркап калган узак көрүп турды.

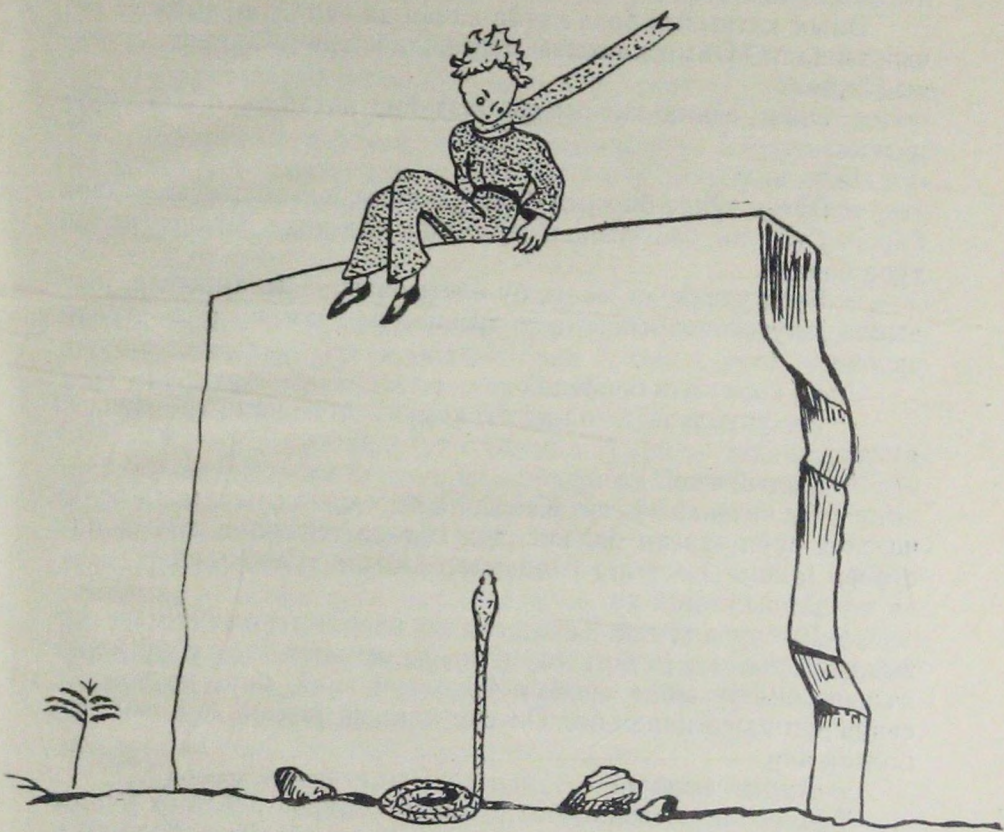
— Менде сенин куражың артар. Курашка берген кайырчагың база артар. База ноктон...

Ол кунукчылду күлүмзиренип ийген.

Мен узак сагыгам. Ол санаазын алынып, ондонып келеткендий меге көрүнгөн.

— Сен санаан ычкынып, тыг коркыган, балам, эмди алдырбас.

Чындап та, канайып коркыбайтан эди! Же ол мыны угала, араайын каткырынып:



— Бүгүн энирде меге оноң до коркымчылу болор... — деп айткан.

Јүрегим десе, јеткер башталарын белгелеген чилеп, ачуны сезип, чым этти.

Онын каткызын база катап качан да укпайтан эмежим бе, чын эмеш пе? Онын каткызы меге чөлдөги шоркырууш суучактый кару.

— Экем, сенин каткыгды база бир катап угуп алар күүним келет.

Је ол айтты:

— Бүгүн түнде бир жыл болор. Менин жылдызым эмди шак бир жыл мынан озо түшкен јеримнин чип-чике үстине келип тура берер...

— Бери уксан да, экем, бу бастыразы — жыланын да, жылдысла јолугыжатанын да — тегине ле јаман түш дезен, чын ба?

Је ол каруузын бербеди.

— Эң учурлузы — ол көскө көрүнбейтен неме... — деп, ол айткан.

— Андый эмей аа.

— Бу чечекке түнгей. Кайда да бир ыраак жылдыста өскөн чечекти сүүп турган болзон, түн ортодо тенгерини ајыктаарга сүреен јакшы. Бастыра жылдыстар јайыла түшкендий.

— Андый эмей аа.

— Бу сууга түнгей. Качан сен суу ичеринде, ол суу меге музыкадый болгон, је јарт ла, тутка ла армакчынын чөйө кожнынын шылтузында онойып бодолгон эмей, база не деп. Ол сенин санаанга кирет пе? Ол суу кандый јакшы, кандый тату болгон эди.

— Андый эмей аа.

Түнде сен жылдыстарды ајыктап тұраарын. Менин жылдызым десе тон өткүре оогош, оны сеге мен көргүзип болбозым. Онызы бир јанынан јакшы. Ол сеге камык жылдыстын бирүзиндий ле болор, сен оны аңылабазын. Ол тужында сен жылдыстар ајыктаарга сүүп баштаарын. Олор ончозы сеге најылар болуп калар. Ого үзеери сенде менин бир белегим артар.

Анайда айдала, ол каткырып ийди.

— Ах, экемди сени, экемди, сениң каткынды угарга мен тың сүүйдим!

— Шак бу сыйым болзын... Ол суудый болор...

— Канайып?

— Кажы ла кижиде бойының жылдызы бар. Кезиктерине — јоруктап жүргендерге — олар јол көргүзет. Оскөлорине олар тегин ле одычактардан бир де башказы јок деп бодолор. Ученыйларга олар бодойтон бодолгодый неме. Акчага көнкөрө жыгылып жүрген немеге олар алтындый көрүнер. Је бу айдылган улустың ончолорына жылдыстар тил јок. Сенийи дезе чек башка жылдыстар болор...

— Канайып?

— Түнде сен тегери дөөн көрөринг, сеге бастыра жылдыстың каткызы угулар, олардың ортозында мен јуртап јаткан, мениң каткырып жүрген жылдыс база болор. Сениң жылдыстарың каткырып турган жылдыстар болор!

Анайда айдып, ол омок каткырып турган.

— Качан токуназан (учы-учында түнгей ле токунаар эмейинг), качан да мени билгенинге сүүнеринг. Сен качан да болзо мениң најым болорың. Мениле кожо омок-омок каткырып, ойноп алар күүниң келер. Кажы бирде сен көзнөгинди шак мынайда кайра ачып ийеле, јакшызынып турар эмейинг... Оноң тегерини ајыктап, сүүнчилү каткырып турганыңды көргөн најыларың чат кайкап, эш-неме ондобой тургажын, сен оларго мынайда айдарың: «Эйе, эйе, мен жылдыстарды көрүп, јаантайын каткырып туратан кижии эдим!» Олар мыны угуп, сени, байла, јүүлген-эштеген болор бо деп сананар. Эмди билдин бе, мен сеге кандый ачу-корон јетирерге јадым...

Ол катап ла токтодынып болбой каткырына берди.

— Сеге тен жылдыстар эмес, та нени-нени сыйлагамдый болор. Торт ло ал-камык каткычы-ойыңчы, шыңгырууш үндү көзүңилер ошкош...

Ол катап ла каткыра берди. Оноң ойто бир де ойын-кокур јогынан мынайда айткан:

— Билеринг бе... бүгүн түнде... келбезенг торт.

— Мен сени жангыскандыра артырбазым.

— Сеге мен кыйналып тургамдый... керек дезе, өлүп жаткан чылап көрүнөрим. Жаантайын анайда болуп жат. Келбе, керек жок. Тегине ичинг ачыыр, короодоорың.

— Мен сени жангыскандыра артырбазым.

Же ол та неге де санааркап турган.

— Менин айдып турганым... байагы жыланнан улам база. Канай-эштеп ол сени чагып ийзе... Жыландар чугулчы ине. Кемди-кемди олор, карын, маказырап чагар.

— Мен сени жангыскандыра артырбазым.

Ол кенетийин токунай түшти:

Түнде ол турала, канайып жүре бергенин мен көрбөй калтырым. Ол бир шылырт эдер эмес, чек-чек басып жоголып каларда, кижиге кайдан сезетен эди. Качан мен ого тынастаган жаба жедеримде, ол бек сананып, бачымдап бараткан эмтир.

— А-а, бу сен туруң не... — деп, ол жүк ле айтты.

Ол мени колтуктап алды. Же оны та не де эмештен чочыдып турганы билдирет.

— Мениле кожо темей барып жадын. Сеге мени көрөргө ачу болор. Сеге мен өлүп бараткамдый көрүнөрим, же онызы чын эмес...

Мен унчукпайдым ла.

— Билеринг бе... ол коркушту узак. Менин сөөк-тайагым өткүрө уур. Оны мен көдүрүп апарар аргам жок.

Мен унчукпайдым ла.

— Же бу — эскирген чел-кабыкты сууруп, таштаган кептү. Онын учун мында санааркайтан не де жок...

Мен унчукпайдым ла.

Ол чыдашпай, чала өчүрө базыла берди ошкош. Же ол мени мекелеп койорго база бир ченешти:

— Билеринг бе, бу сүрекей кайкамчылу болор! Мен де жылдыстарга көрүп турарым. Онон улам шак ончо жылдыстар чыкыраган эски колодецтер чилеп меге сүрекей кару ла жуук билдирер. Кажы ла жылдыс мени сүүнип сугарар эди...

Мен унчукпайдым ла.

— Қандый кайкамчылу болорын сананып көрзөн дө! Сен-

де беш миллион күзүңи, менде десе беш жүс миллион тонмок суу болор...

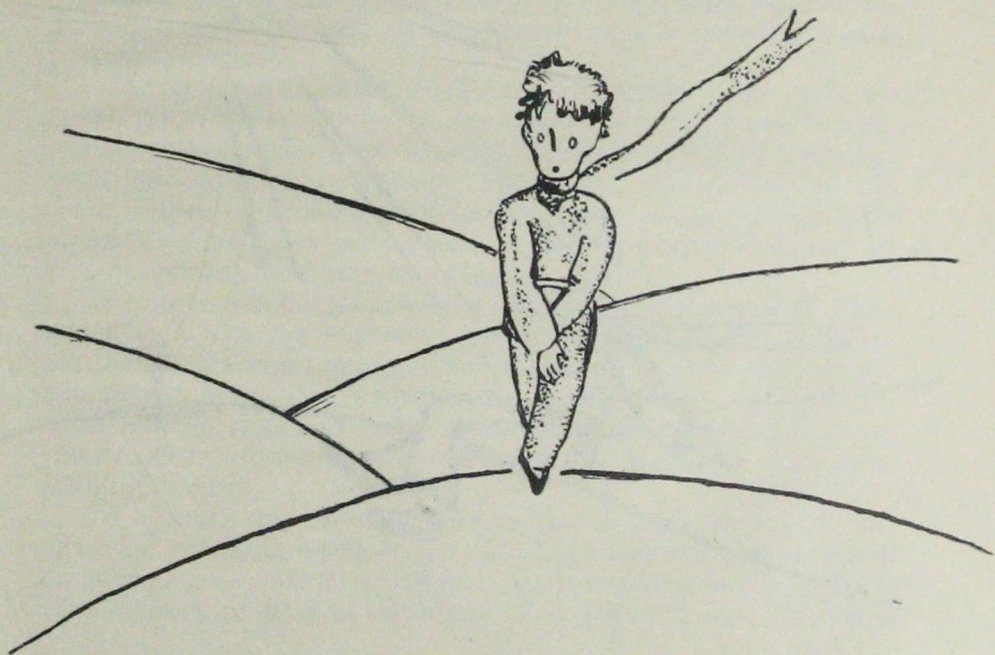
Мынайда айдып божогон сонгында, ол унчукпай барды, не десе чыдажып болбой, ол бойы да ыйлай берген...

Анча-мынча болбой туруп, бис, байла, једер јерге једип келгенис пе, кандый, ол мынайда айткан:

— Је, бис једип келдис .Сен мында тур, эмди мен бойым бир алтам эдейин.

Је ол тидинип болбой, кумакка отура түшти, канайтса да, ого база коркымчылу боло берген эмей, оноң ол тыныш алынып, айткан:

— Билерин бе, не... мениң чечегим... мен ол учун каруулу. Ол коркушту аргазы јок көөркийек сүрекеј бүдүңкеј эмей! База оның жүк ле жүдек төрт тегенеги бар, је онызыла көөркий јеткерден база канайып коруланар ол...



Буттарым нениг де учун тырлажып, талып турган, жүрегим чарчалып, таралжып жүреле, мен кумакка күч этире отура түштим. Ол өрө өңдөйип айткан:

— Же... барганым бу...

Бир минут кире отурала, туруп, ичкери жүк ле бир алтам этти. А мен курула бергемдий, кыймык та эдип болбодым.

Бут алдынан сары жалкын жалт эдип, чөйлилип калды ошкош. Бир ле кезекке ол кыймыгы жок тура түшти. Кыйгырбады да. Оноң чала кыйынынан, агаш жыгылган чылап, араайын барып түшкен. Табыш чыгарбады, кумак бастыра табышты жок эдип өчүрө базып, жаап салатан ине.



Оноң бери алты жыл өтті... Же бу учурал керегинде мен эмдигенче ле кемге де айтпагам.

Эзен-амыр бурылып келгенимди көрөлө, нөкөрлөрүм меге сүрекей сүүнишкен. Жүрегим сүре ле сыстап, санааркап та жүр-зем, мененг не болгон деп сураганда, мен ологго эш-неме сестирбей туратам:

— Бу тегин удурум неме чөлдө тың жобогонумнан улам...

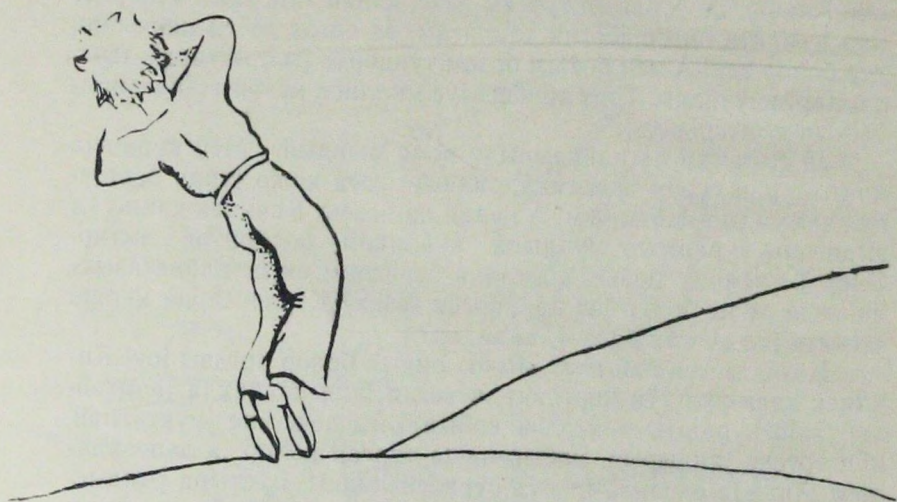
Же бара-бара учында мен бир эмештен токунай бергем.

...Же көксимниң сызы чек жазылганы жок ло. Мен бир неме-ни быжу билерим, жангыс ол мени токунадып жат. Мен билерим: Кичинек каан-уул бойынын планетазына эзен-амыр једип барган. Анайда не сананып тургам дезе, качан тан адып келерде, мен кумакта оның сөөгин таппагам. Же оның сөөги канчыйан уур болор деп! А мен бойым бозом түндерде жылдыстарды тыңдалаарга сүүйдим. Торт ло беш жүс миллион күзүңгилер шыгыражып тургандый...

Же сыраңай ла кайкамчылу неме мындый. Мен курашка нокто журап турар тужымда, салдыргазын кожо журап беретенин чек ундып койтырым! А кудай ла дезенг, Кичинек каан-уул эмди оны кураштын мурдына кийдирип болбойтон эмтир. Оноң бойумнан бойум мынайда сурадым: оның планетазында эмди ле не болуп жат не, көргөн кижиге? Керде-марда кураш чечекти јип салган болзо, канайдар?

Кезикте мен бойыма: «Јо-ок, ондый болор аргазы жок! Кичинек каан-уул түн киргенде, чечегин шил какпакла јаантайын јаап, курашты ноктолоп койып, оны чечегине жууктатпай, күн эртеде јандырып, кабырып ла турган болор...» деп айдадым. Анайда сананзам, меге сүрекей јакшы. Бастыра жылдыстар араайын шыныражып, мениле кожо сүүнчилү каткырыжып тургандый.

А кезикте мен бойыма: «Кижиге бирде алаа да болуп калат... Ол тужында не-не болуп калардан айабас! Қанай эштеп ол энгирде шил какпакты јабарын ундып койгон эмезе куражы түнде божонып чыккан болбозын...» — деп айдадым. Мынайда

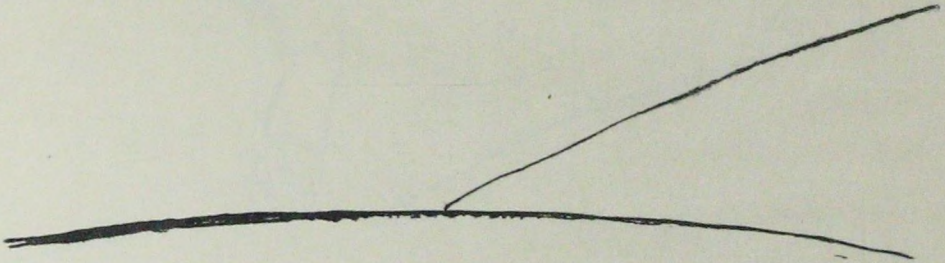


сананзам, чек токтоныкпай барадым. Бастыра жылдыстар мыны угуп, ыйлажып тургандый.

Бу ончозы кайкамчылу да, жажытту да. Кичинек каан-уулды мен чилеп ок айдары жок сүүй берген слерге де бу ончозы, андый ла сүрекей кереги жок эмес: кайда да, орчыланның бир толугында бис качан да, качан да көрбөгөн бир кичинек кураш биске чек таныш эмес бир чечекти, айса болзо, жип салды эмеш пе деп сананар болзобус, бүткүл телекей биске чек башка болуп билдирет...

Тенери дөөн көрзөгөр дө. Бсйыгардан: «Байагы гүл-чечек эзен-амыр не айса жок не? Айса, оны болгобос жанынан кураш жип койды эмеш пе?» деп суразаар да. Анайда айдала, аыктанып көрбөрдик кажы жанында, эбиреде ончозы слерге чек башка болуп кубула берер, жарый түжер...

Мында кандый жаан учур, кандый кайкамчылу жажыт бар болгонын жаан улустын бирүзи де он доп болор эмес!



Бу, менин санаамла болзо, телекейде сүрекей жараш ла сүрекей эрикчил јер. Ээн чөлдиг бу јери мынын алдында да страницада јуралган, је слер јакшы көрүп алзын деп, мен оны катап јурадым. Кичинек каан-уул Јердинг ўстинде баштап ла мында болгон, онын кийининде јоголо берген.

Слер качан бирде Африкага, ээн чөлгө келгедий болзоор, бу јерди кыйалтазы јогынан танып ийерге, ајарып көригер. Слерге мынайда өдөргө келишкедий болзо, сурап турум, мендебегер, бу жылдыстын алдында эмеш турыгар. Слерге алтын чачту кичинек уулчак базып келип, тын каткырып, слердин сурагаарга кандый да каруу бербезе, слер, јартын айдып турум, ол кем болгонын билип ийер болбойоор. Ол тушта — слерди сүреен сурап турум! — менин санааркап турганымды токунадарга ундыбагар, ол ойто келген деп, меге капшай бичигер.

Антуан де Сент-Экзюпери

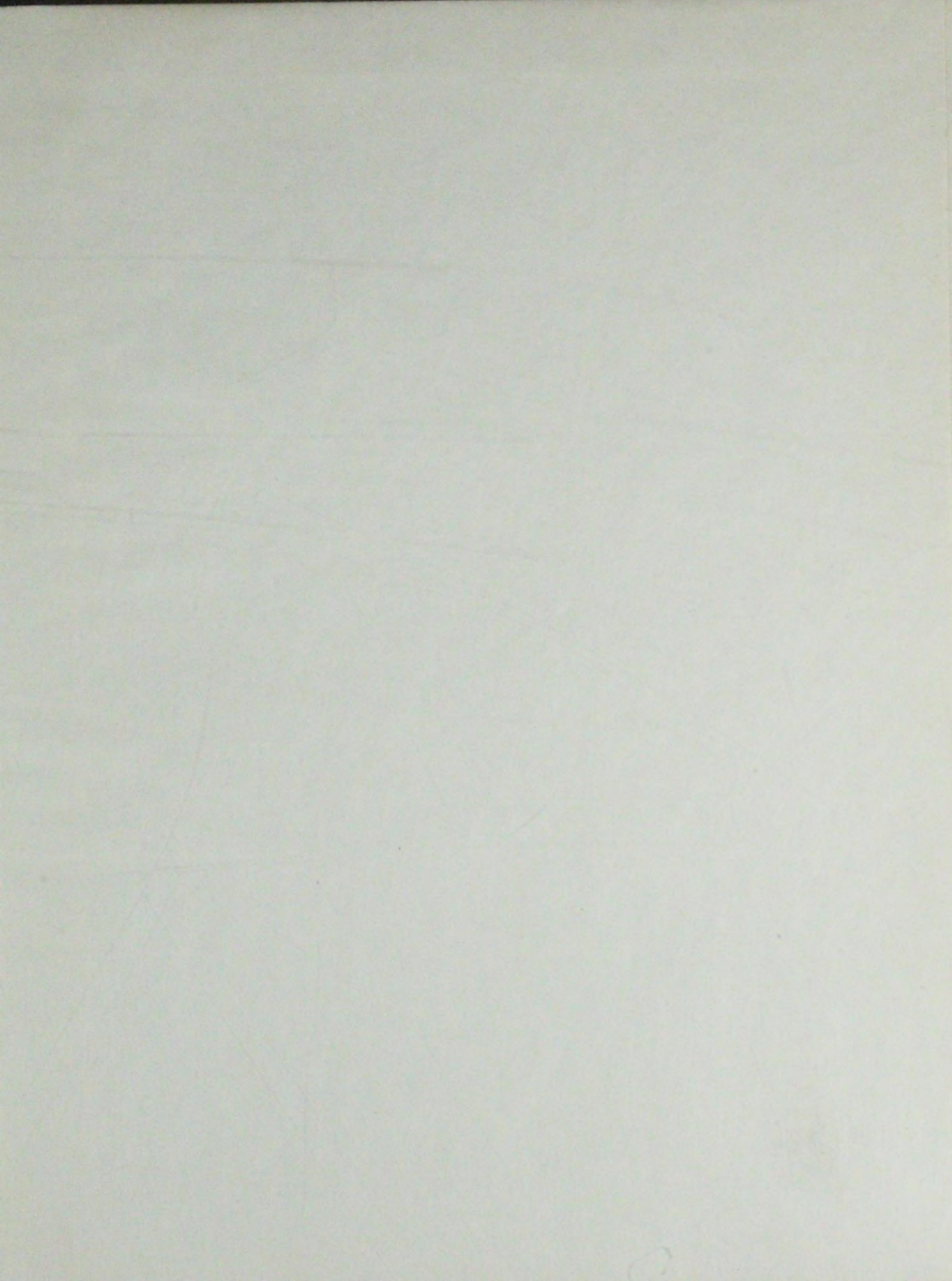
КИЧИНЕК КААН-УУЛ

На алтайском языке

Редактор З. С. Суразакова. Художественный редактор И. И. Митрофанов.
Технический редактор М. Г. Шелепова. Корректоры: В. Т. Самыкова и
А. А. Боконокова.

Сдано в набор 9/XII 71 г. Подписано к печати 20/I 72 г. Формат 70×90 1/16.
Усл. п. л. 7,02. Уч.-изд. л. 4,4. Тираж 2000 экз. Заказ № 4843. Цена 30 к.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Ал-
тайск, пр. Коммунистический, 44. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.





30 АКЧА

